

TUSSEN DROOM EN DAAD...

een onderzoek naar de uitvoering van het water- en natuurbeleid langs de Zwarte Beek, de Demer en de Dijle in het Scheldestroomgebied.

Afstudeerrapport AXW-98.1005

A.C. van den Heuvel

Natuur- & Landschapstechniek
Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein

C- 14014 430

TUSSEN DROOM EN DAAD...

een onderzoek naar de uitvoering van het water- en natuurbeleid langs de Zwarte Beek, Demer en Dijle in het Scheldestroomgebied.

A.C. van den Heuvel

Afstudeerrapport AXW-98.1005

Natuur- & Landschapstechniek
Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein

In opdracht van:
Rijkswaterstaat Directie Zeeland
Hoofdafdeling Waterhuishouding en Waterkeringen,
Afdeling Integraal Waterbeheer (AXW)

In samenwerking met:
Instituut voor Natuurbehoud
Brussel, België

Deventer, april 1998.

VOORWOORD

Tussen droom en daad staan wetten in den weg en praktische bezwaren. Dit citaat van de Belgische schrijver Willem Elsschot is gekozen als motto voor deze studie. De droom is hier het ecologisch herstel van het Scheldestroomgebied, de daad de uiteindelijke realisering hiervan. Deze studie gaat over de problemen die men tegenkomt als men het streven naar ecologisch herstel in de praktijk wil brengen: de wetten en de praktische bezwaren.

Dit rapport is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein, afstudeerrichting Natuur- & Landschaps-techniek. Het afstudeerproject is uitgevoerd bij de Directie Zeeland van Rijkswaterstaat in Middelburg en het Instituut voor Natuurbehoud in Brussel, in de periode april-augustus 1997.

Mijn begeleider bij Rijkswaterstaat was Leo Santbergen van de afdeling AXW. Bij deze wil ik hem bedanken voor zijn enthousiaste ondersteuning bij mijn werkzaamheden en voor zijn grenzeloze geduld bij het wachten op het uiteindelijke rapport. Ik heb Leo leren kennen als iemand die zich erg inzet voor het Scheldestroomgebied en die zich niet door wetten en praktische bezwaren laat weerhouden om dromen in daden om te zetten. Ik hoop dat dit rapport een kleine bijdrage kan leveren aan zijn werk voor het Scheldestroomgebied.

Een groot deel van de tijd heb ik doorgebracht op het Instituut voor Natuurbehoud in België. Mijn begeleiders hier waren Anny Anselin en Patrick Meire. Zij hebben mij wegwijs gemaakt in de Belgische organisatiestructuur en richting gegeven aan de inhoud van het project. Anny Anselin heeft mij met dagelijkse raad en daad bijgestaan, waarvoor ik haar bijzonder erkentelijk ben.

Verder wil ik alle andere medewerkers van het Instituut en de vertegenwoordigers van de verschillende organisaties, die ik heb mogen interviewen, bedanken voor hun bijdrage. In het bijzonder wil ik noemen Johan Heirman, Steven Desmet, Marc Leten en Joost Dewyspelaere.

Vanuit de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein ben ik begeleid door Peter van der Meer en Hans van Rooijen. Hans was als studierichtingscoördinator mijn algemeen begeleider. Peter, als inhoudelijke begeleider, was er op het juiste moment om mij op het goede spoor te houden. Dankzij hen is het mij gelukt om de laatste loodjes van mijn studie af te ronden.

Voor de inspirerende discussies over het onderwerp en het kritisch doorlezen van mijn teksten ben ik veel dank verschuldigd aan mijn vriend Pieter Veen, landschapsarchitect bij Bureau Waardenburg. Als persoonlijk begeleider heeft hij mij bijgestaan gedurende het gehele project.

Anita van den Heuvel, april 1998

SAMENVATTING

In 1995 is het Verdrag inzake de Bescherming van de Schelde ondertekend door België, Frankrijk en Nederland. Doel van het verdrag is de kwaliteit van de Schelde te behouden en te verbeteren en de samenwerking tussen de staten en gewesten die betrokken zijn bij het beheer van de Schelde te versterken.

Voor het opstellen van een lange termijn visie voor de gewenste ecologische structuur van het Scheldestroomgebied en voor het ecologisch functioneren van het watersysteem is het project ECOS opgezet. Onderhavige studie is een onderdeel van het ECOS-project.

Het studiegebied omvat een deel van het stroomgebied van de Schelde, namelijk het stroomgebied van de Zwarte Beek en de aansluitende valleigronden van de Demer en de Dijle tot aan de monding in de Rupel, die zelf weer uitmondt in de Schelde.

In deze studie is overzicht gegeven van de voor het studiegebied relevante ecologische herstelprogramma's en van de daarbij betrokken organisaties. Tevens is onderzocht waar knelpunten te verwachten zijn bij de realisering van een samenhangende ecologische structuur in het Scheldestroomgebied.

Ten aanzien van het ruimtelijk beleid wordt geconstateerd dat internationale verdragen en afspraken een belangrijke stimulans hebben gegeven aan de ontwikkeling van nationaal beleid in Vlaanderen, zoals de instelling van Habitat- en Vogelrichtlijngebieden en de vastlegging van waterkwaliteitsnormen. Recent zijn nog nieuwe en ambitieuze beleidsdoelstellingen geformuleerd door de Vlaamse regering, zoals het MINA-plan, het Ruimtelijk Structuurplan voor Vlaanderen en het Decreet Natuurbehoud. In het Decreet Natuurbehoud zijn plannen aangekondigd voor de realisering van een samenhangend ecologisch netwerk, bestaande uit 125.000 ha natuur- en natuurontwikkelingsgebied en 150.000 ha verwevingsgebied.

Geconstateerd wordt dat de daadwerkelijke uitvoering van het beleid nog voor een groot deel op gang moet komen. De toekomst zal moeten uitwijzen of er voldoende middelen beschikbaar komen om de beleidsdoelstellingen te realiseren en of de huidige organisatiestructuur van de overheid voldoende is toegerust voor de nieuwe taken. Verder is het de vraag of er voldoende maatschappelijk draagvlak is. Middels een aantal pilotprojecten (EIG's) en nieuwe overlegstructuren (Regionale Landschappen en Bekkencomités) wordt inmiddels ervaring opgedaan met de uitvoering van het nieuwe beleid. Sensibilisering is daarbij een belangrijk aandachtspunt.

Ten aanzien van de huidige ecologische structuur van het studiegebied wordt geconstateerd dat diverse kenmerkende componenten van een laagland-riviersysteem zijn vertegenwoordigd, van regenbeek tot getijdenrivier. In de bovenloop komen nog gedeelten voor met ongestoorde meandering. Over het gehele traject liggen plaatselijk natte valleigronden en overstromingsgebieden. Vergeleken met beken en rivieren in Nederland is de situatie in het studiegebied nog redelijk gaaf te noemen.

Door bedijkingen en kanalisering zijn echter meanders afgesneden en natuurlijke processen zoals erosie, sedimentatie en overstroming, verstoord. Bijbehorende

levensgemeenschappen zijn verdwenen. Met name in het intergetijdengedeelte zijn nauwelijks nog kenmerkende natuurlijke vegetaties aanwezig (wilgenvloedbossen, biezenvelden). Door de versnelde ontwatering van stedelijke gebieden en landbouwgebieden is de verdroging toegenomen en het afvoerregime van de rivier veranderd, met als gevolg grotere fluctuaties in de waterstand. De waterkwaliteit is slecht omdat er nog veel ongezuiverd afvalwater op de rivier wordt geloosd. Veel inspanning zal nodig zijn om de gestelde kwaliteitsdoelstellingen te halen.

Om een beeld te krijgen van de uitvoering van het beleid en de praktische problemen die daarbij komen kijken, zijn interviews gehouden met vertegenwoordigers van betrokken partijen, zowel overheden als particuliere (natuurbeschermings)organisaties. Uit de interviews komen verschillende opvattingen naar voren over de manier waarop het natuurbehoud in de valleigebieden gestalte kan krijgen en over de rol die de betrokken actoren daarbij kunnen spelen. Hierin zijn twee tegenover elkaar staande natuurbeschermingsstrategieën onderscheiden. Enerzijds is er de opvatting dat de natuur een zelfstandig belang is, dat moet worden beschermd tegen de boze buitenwereld. Vanuit deze opvatting ligt het accent op het aankopen en beheren van natuurterreinen. Dit is benoemd als de klassieke natuurbeschermingsstrategie. Anderzijds is er de opvatting dat de natuur goed samen kan gaan met andere functies en meer geïntegreerd zou moeten worden met andere vormen van grondgebruik. Hier ligt het accent op het creëren van een breed maatschappelijk draagvlak. Dit is benoemd als de moderne natuurbeschermingsstrategie.

De meeste natuurbeschermingsorganisaties in Vlaanderen werken vanuit een klassieke natuurbeschermingsstrategie. De natuurbeschermingsorganisaties zijn vooral bezig om te redden wat er te redden valt. Vaak moet men het daarbij afleggen tegen de grotere macht van de landbouw- en bosbouworganisaties en andere belangenorganisaties. Grootschalige natuurontwikkelingsplannen, die van hogerhand worden opgelegd, maken in de praktijk nog weinig kans. Veel natuurbeschermingsorganisatie werken liever niet met dergelijke plannen, omdat dat alleen maar maatschappelijke weerstand oproept.

De moderne natuurbescherming is in Vlaanderen nog niet zo sterk ontwikkeld. De natuurbeschermingsorganisaties hebben te weinig macht om vanuit een gelijkwaardige positie met andere organisaties te onderhandelen over natuurbehoud en -ontwikkeling. Wel wordt het belang van een bredere samenwerking onderkend om voldoende maatschappelijk draagvlak te krijgen. Ook is er steeds meer aandacht voor de koppeling van projecten voor natuurontwikkeling aan het aspect veiligheid. Dit past binnen de moderne natuurbescherming. Om op het regionale en lokale niveau natuurontwikkeling van de grond te krijgen is echter een duidelijke centrale sturing door de overheid nodig.

In de conclusies wordt gesteld dat het de kunst is om een goed evenwicht te vinden tussen wat centraal vastgelegd wordt en wat wordt overgelaten aan de lokale betrokkenen, ofwel een evenwicht tussen klassieke natuurbescherming (duidelijke functietoewijzing en taakstelling, te realiseren oppervlakte natuurgebied, natuurdoelen, doelsoorten) en moderne natuurbescherming (pragmatische en flexibele aanpak, ruimte voor inbreng van andere functies en lokale betrokkenen). In de ...bevelingen wordt een voorstel gedaan over hoe dat

evenwicht er in de praktijk uit kan zien. Een sleutelrol is hierbij toegedacht aan de Bekkencomités.

In de Bekkencomités zijn verschillende bestuurslagen en maatschappelijke organisaties vertegenwoordigd, zodat een brede afweging kan worden gemaakt en in principe ook een breed draagvlak aanwezig is voor voorgestelde maatregelen. Omdat de Bekkencomités een geheel stroomgebied omvatten, komen allerlei hydrologische samenhangen, die ook voor de natuur erg belangrijk zijn, goed in beeld. Bekkencomités zijn aangewezen organisaties voor integraal waterbeheer. Zij dienen dan wel meer bevoegdheden te krijgen.

INHOUD

1	INLEIDING	1
2	BELEID	3
	2.1 Internationaal beleid	3
	2.2 Nationaal beleid voor natuur en landschap	4
	2.3 Nationaal beleid voor water en milieu	6
	2.4 Conclusie	7
3	GEBIEDSBESCHRIJVING	9
	3.1 Stroomgebied van de Schelde	9
	3.2 Zwarte Beek	10
	3.3 Demer	12
	3.4 Dijke	13
	3.5 Conclusies	15
4	ACTOREN	16
	4.1 Inleiding	16
	4.2 AMINAL, afdeling Natuur	17
	4.3 De Wielewaal vzw	19
	4.4 Natuurreservaten vzw	20
	4.5 Ecologisch Impulsgebied Beekdallandschap Zwarte Beek	23
	4.6 Bekkencomité voor de Demer	24
	4.7 Regionaal Landschap Noord-Hageland	25
5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	27
	5.1 Klassieke natuurbescherming	27
	5.2 Moderne natuurbescherming	28
	5.3 Toekomstperspectief	29
	5.4 Aanbevelingen	31

LITERATUURLIJST

VERKLARENDE WOORDENLIJST

FIGUREN

BIJLAGEN

valleigronden worden gerekend alle gronden die deel uitmaken van het (voormalige) overstromingsgebied van de rivier.

De begrenzing van het studiegebied is gebaseerd op de volgende overwegingen:

- Binnen het niet-estuariene gedeelte omvat het studiegebied het hele traject van laaglandbeek (Zwarte Beek) via laaglandrivier (Demer, Dijle) tot de overgang in een zoetwatergetijdenrivier (Rupel).
- Het studiegebied ligt binnen het Vlaamse Gewest, vanwege de samenwerking met het Instituut voor Natuurbehoud in Vlaanderen.
- Binnen het studiegebied liggen belangrijke natuurgebieden en voor grote delen van het studiegebied geldt al een specifiek natuurbeleid.

Onderzoeksvragen

In deze studie wordt geprobeerd een antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen:

- Wat is het bestaande beleid voor natuurherstel en natuurontwikkeling voor het studiegebied, zowel op nationaal als internationaal niveau?
- Welke natuurgebieden liggen er binnen het studiegebied en hoe kan het studiegebied ecologisch gekarakteriseerd worden?
- Welke organisaties zijn betrokken bij de uitvoering van het natuurbeleid en wat is hun rol daarin? Wat is hun achterliggende visie en wat zien ze als knelpunten?
- Wat zijn de belangrijkste bestuurlijke en maatschappelijke knelpunten om te komen tot een samenhangende ecologische structuur in het Scheldestroomgebied?

Onderzoeksmethode

Naast een uitvoerige literatuurstudie zijn interviews gehouden met vertegenwoordigers van de diverse betrokken organisaties en zijn enkele terreinbezoeken afgelegd.

Leeswijzer

De hoofdstukindeling van dit rapport correspondeert met de hierboven genoemde lijst van onderzoeksvragen. Hoofdstuk 2 en 3 zijn voornamelijk gebaseerd op literatuurstudie. Hoofdstuk 4 bevat de resultaten van de interviews. Hoofdstuk 5 zijn de eigen conclusies en aanbevelingen aan de projectgroep ECOS.

2 BELEID

Voor het studiegebied zijn verschillende beleidsdoelstellingen van toepassing, zowel op nationaal als op internationaal niveau. Hieronder wordt een overzicht gegeven van het relevante beleid ten aanzien van natuur en landschap.

2.1 Internationaal beleid

Verdrag inzake de Bescherming van de Schelde

Op 17 januari 1995 is het Verdrag inzake de Bescherming van de Schelde ondertekend door de Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Regering van het Vlaams Gewest, de Regering van de Franse Republiek, de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van het Waals Gewest.

Doel van het verdrag is de kwaliteit van de Schelde te behouden en te verbeteren en de samenwerking tussen de staten en gewesten die betrokken zijn bij het beheer van de Schelde te versterken.

In het verdrag is vastgelegd dat er een Internationale Commissie voor de Bescherming van de Schelde (ICBS) zal worden ingesteld. Een van de taken van de commissie is het opstellen van streefdoelen en van een actieprogramma dat met name maatregelen bevat, gericht op het saneren van diverse bronnen van verontreiniging teneinde de waterkwaliteit en meer in het algemeen het ecosysteem te behouden en te verbeteren.

Internationale Commissie voor de Bescherming van de Schelde

Op 11 mei 1995 is de ICBS op voorlopige titel gestart met haar werkzaamheden. De ICBS, per 1 januari 1998 formeel van start gegaan, werkt momenteel aan een eerste Schelde Actie Programma, waarin verbetering van de fysisch-chemische waterkwaliteit het belangrijkste onderwerp zal zijn. Ecologisch herstel zal in toenemende mate aan de orde komen in volgende edities van het Schelde Actie Programma.

In de afgelopen jaren zijn drie internationale symposia over de Schelde georganiseerd. In 1988 werd te Antwerpen het eerste symposium georganiseerd met als thema: "De Schelde: toegang tot Antwerpen". De nadruk lag hier op de economische rol van de Schelde als maritieme toegangsweg tot de Antwerpse haven. Het tweede Schelde symposium (1991 te Bergen op Zoom) had als thema: "De Schelde: perspectieven voor ecologisch herstel". Hierbij werd niet alleen het Schelde-estuarium, maar het volledig stroomgebied beschouwd. Het derde Schelde symposium (1995 te Antwerpen) had als thema: "Integraal waterbeheer in het Schelde-estuarium". Tijdens het derde symposium is de koppeling tussen ecologie en economie zeer duidelijk naar voren gekomen.

In 1994 is het project ECOS van start gegaan. ECOS staat voor ECOlogie Scheldestroomgebied en is voornamelijk een samenwerkingsverband tussen het Instituut voor Natuurbehoud (Vlaanderen) en Rijkswaterstaat Directie Zeeland (Nederland). Doel van het project ECOS is het opstellen van een lange termijn visie (streefbeeld) voor het ecologisch herstel van het Scheldestroomgebied. Dit streefbeeld is een bouwsteen voor toekomstige Schelde Actie Programma's. De activiteiten vanuit het ECOS en andere projecten hebben onder meer geleid tot de

brochure "De Schelde een stroom natuurtalent" (Meire et al., 1995). In deze brochure wordt een overzicht gegeven van het ontstaan van het Schelde-estuarium en van de verschillende kenmerkende levensgemeenschappen.

Europese Vogelrichtlijn

De Europese Richtlijn inzake het behoud van de vogelstand (1979) verplicht de lidstaten speciale beschermingsmaatregelen te treffen voor de in de bijlage bij de richtlijn vermelde bijzonder te beschermen vogelsoorten, als ook voor de geregeld voorkomende trekvogels.

Bij Besluit van het Vlaams Gewest (1988) zijn in totaal 23 speciale beschermingszones aangeduid ofwel vogelrichtlijngebieden (De Pue et al., 1995). De ligging van de vogelrichtlijngebieden binnen het studiegebied is weergegeven op fig. 2. Binnen vogelrichtlijngebieden gelden bijzondere beschermingsmaatregelen zoals: een MER-plicht voor landinrichtingsprojecten en voor bepaalde waterhuishoudingsprojecten; een vergunningsplicht voor ingrepen die kunnen leiden tot wijzigingen in bijzondere vegetaties (vegetatiebesluit uit 1991) en zekere beperkingen aan de jacht.

Habitatrichtlijn

Het verdrag inzake het behoud van wilde dieren en planten en hun natuurlijk milieu in Europa (Conventie van Bern, 1979) is in België in 1989 overgenomen in de nationale wetgeving. Het verdrag dwingt de deelnemende landen om de leefmilieus (habitats) van de in het wild voorkomende dier- en plantensoorten te beschermen, in het bijzonder van de soorten die genoemd zijn in Bijlage I en II van het verdrag. Bijzondere aandacht is nodig voor de bescherming van de overwinterings-, rust-, voeder-, broed- of ruiplaatsen van trekvogels.

Binnen het Vlaams Gewest komen nog enkele van de genoemde beschermde plantensoorten voor (pers. meded. M. Leten, Instituut voor Natuurbehoud). Ook komen er beschermde diersoorten voor, waaronder de beekprik en soorten van droge en natte heide. Hiervoor zijn door de Vlaamse Regering speciale habitatrichtlijngebieden aangewezen, waarbinnen extra aandacht gegeven wordt aan de bescherming van leefmilieus.

Zowel de vogel- als habitatrichtlijngebieden zullen deel uitmaken van een samenhangend Europees ecologisch netwerk: NATURA 2000 voor het behoud van de wilde planten en dieren.

2.2 Nationaal beleid voor natuur en landschap

Gewestplan

Het ruimtelijke orderingsbeleid is vastgelegd in gewestplannen. Vlaanderen telt 25 gewesten. Gewestplannen zijn vergelijkbaar met Nederlandse bestemmingsplannen. Ze omvatten echter meerdere gemeenten en worden vastgesteld door de Vlaamse Regering. In een gewestplan worden bestemmingen aangeduid en worden per bestemming voorschriften geformuleerd. Voor natuur en landschap relevante bestemmingen zijn: landschappelijk waardevol agrarisch gebied, natuurgebied, natuurgebied met wetenschappelijke waarde, bosgebied, parkgebied en bufferzones.

Op fig. 2 is de ligging van natuur- en bosgebieden binnen het studiegebied aangegeven volgens de verschillende gewestplannen. Gewestplannen zijn

voornamelijk gericht op het vastleggen van bestaande bestemmingen en niet op het aangeven van nieuwe ontwikkelingen.

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

In 1992 is men begonnen met het opstellen van een ruimtelijk structuurplan voor Vlaanderen. In tegenstelling tot het gewestplan heeft het structuurplan een meer ontwikkelingsgericht karakter. Het is vergelijkbaar met de Nederlandse Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening.

Een basisgedachte van het structuurplan is dat de bestaande open ruimtes behouden en versterkt moeten worden. Tot die open ruimtes behoren zowel de natuurgebieden als de agrarische structuur, bossen, de gebieden met verspreide bebouwing en de recreatiegebieden. De ideeën voor het behoud van de open ruimtes zijn ontleend aan een eerder plan voor de "Groene Hoofdstructuur". Dit plan is echter vanwege de maatschappelijke weerstand ingetrokken (Paulissen, 1995).

Het structuurplan is recent vastgesteld. De precieze status is nog onduidelijk. Het structuurplan is vooralsnog alleen een politiek beleidsdocument en heeft geen enkel rechtsgevolg (De Pue et al., 1995). Een nieuw decreet moet hier verandering in brengen (Paulissen, 1995).

Voorontwerp Decreet betreffende Natuurbehoud en het Natuurlijk Milieu

In mei 1997 heeft de Vlaamse Regering het voorontwerp van Decreet betreffende Natuurbehoud en het Natuurlijk Milieu ingediend bij het Vlaamse Parlement. Het decreet moet een juridische basis vormen voor de uitvoering van het nieuwe natuurbeleid.

Belangrijk onderdeel van het decreet is de introductie van het begrip Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN). Het VEN bestaat uit Grote Eenheden Natuur (GEN) en Grote Eenheden Natuur in Ontwikkeling (GENO). De Vlaamse Regering bakent binnen vijf jaar na de inwerkingtreding van het decreet een effectief te realiseren oppervlakte van 125.000 hectare af, en draagt binnen tien jaar zorg voor de totstandkoming van natuurrichtplannen.

Daarnaast wordt in het decreet het begrip Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk (IVON) geïntroduceerd, bestaande uit 150.000 hectare natuurverwevingsgebieden en een niet nader genoemde oppervlakte natuurverbindingsgebieden.

Het VEN en IVON zijn een uitvloeisel van een maatschappelijke discussie over een Groene Hoofdstructuur voor Vlaanderen en zijn geïnspireerd op de opzet van het Nederlandse Natuurbeleidsplan.

In het decreet zijn bepalingen opgenomen over de organisatie- en planningsstructuur van het natuurbeleid (betrokken instanties en op te stellen planrapporten), de beschikbare uitvoeringsinstrumenten en de te volgen procedures. De Vlaamse regering stelt om de vijf jaar een algemeen beleidsplan vast voor het natuurbehoud en het behoud van het natuurlijk milieu. Dit Natuurbeleidsplan omvat verschillende deelplannen waaronder een deelplan voor gebiedsgericht beleid met een afbakening van het VEN en IVON en een deelplan met betrekking tot de relatie tussen natuurdoelstellingen en milieukwaliteit.

Regionale Landschappen

De Vlaamse Regering kan op basis van het bovengenoemde decreet Regionale Landschappen instellen. Een Regionaal Landschap is een duurzaam samenwerkingsverband ingesteld op voorstel van een provincie of drie of meer aaneengesloten gemeenten. Het Regionaal Landschap is gericht op overleg en samenwerking met de betrokken doelgroepen ter bevordering van het streekeigen karakter, natuurrecreatie en natuureducatie, recreatief medegebruik, natuurbehoud en beheer, herstel, aanleg en ontwikkeling van kleine landschapselementen.

Inmiddels heeft de Vlaamse Regering zes pilootprojecten opgestart om proefondervindelijk te bepalen aan welke voorwaarden een Regionaal Landschap moet voldoen en hoe dat het best gestructureerd wordt. Binnen het studiegebied is het Regionaal Landschap Noord-Hageland opgericht (39.744 ha, zie fig. 3).

Ecologische Impulsgebieden

De Vlaamse minister voor leefmilieu en natuurbehoud duidde in 1992 in elke provincie één Ecologisch Impulsgebied (EIG) aan. Dit zijn uitgestrekte gebieden met hoge actuele en potentiële ecologische kwaliteiten. Het was de bedoeling om in deze gebieden een start te maken met de realisering van de Groene Hoofdstructuur. Tegelijk kon men ervaring opdoen met diverse uitvoeringsinstrumenten zoals een grootschalig aankoopstrategie, beheersovereenkomsten met landbouwers, uitvoering van natuurontwikkelingsprojecten, sensibiliseringsacties en samenwerkingsmodellen met andere overheden en besturen (Decler et al., 1995). De EIG's zullen uiteindelijk opgaan in de nieuwe uitvoeringsstructuur van het decreet Natuurbehoud.

Binnen het studiegebied liggen de Ecologische Impulsgebieden "Beekdallandschap Zwarte Beek" (19.800 ha) en "Demer en Dijle" (10.770 ha, zie fig. 3).

2.3 Nationaal beleid voor water en milieu

Waterkwaliteitsnormen

De waterkwaliteitsdoelstellingen voor de belangrijkste oppervlaktewateren in Vlaanderen (het hydrografisch net) zijn vastgelegd in speciale wetgeving, het VLAREM II uit 1995. Hierin zijn de normen voor de basismilieukwaliteit vastgelegd en aanvullende normen voor viswater, schelpdierwater, zwemwater en drinkwater opgenomen (Vlaamse Milieumaatschappij, 1996). In het studiegebied heeft de Zwarte Beek als doelstelling "viswater".

De wettelijke normen geven invulling aan internationale afspraken, zoals met name richtlijnen van de Europese Unie.

Door de ICBS zijn 19 parameters/stoffen vastgesteld die worden gebruikt om de waterkwaliteit van de Schelde te beschrijven en te toetsen. Deze lijst kan jaarlijks door de ICBS worden uitgebreid. Voor de waterkwaliteit in de periode 1984-1994 is een toetsingsrapport opgesteld (ICBS, 1997).

MINA-plan

In Vlaanderen zijn de richtlijnen inzake de uitvoering van het waterkwaliteitsbeleid vastgelegd in het MINA-plan van de gemeenschapsminister van Leefmilieu, Natuurbehoud en Landinrichting. Het MINA-plan is vergelijkbaar met het Nederlandse Nationaal Milieubeleidsplan en wordt om de vijf jaar herzien. In het MINA-plan is het begrip "Integraal Waterbeheer" geïntroduceerd. Het MINA-plan voor 1997-2002 voorziet onder meer in de opstelling van integrale waterbeheersplannen per watersysteem/stroomgebied.

Voor de uitvoering van het waterkwaliteitsbeleid is de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) opgericht. Deze moet onder meer een Algemeen Waterzuiveringsprogramma (AWP I) opstellen voor de langetermijnplanning van de waterzuivering. Het AWP I wordt per stroomgebied uitgewerkt in gebiedsgerichte AWP II's. De VMM is ook verantwoordelijk voor de uitvoering van waterkwaliteitsmetingen en voor de inning van milieuheffingen.

Bekkencomités

Het lokaal integraal waterbeheer wordt georganiseerd via Bekkencomités. De Bekkencomités zijn een overlegforum waarin naast de gewestelijke en provinciale overheidsdiensten ook de gemeenten, polders en wateringen, milieuverenigingen, maatschappelijke organisaties en wetenschappelijke instellingen vertegenwoordigd zijn. Doel is om een maatschappelijk draagvlak te creëren voor integraal waterbeheer. De Bekkencomités zullen bekkenrapporten uitbrengen, waarin de actuele stand van het bekken wordt beschreven en een overzicht wordt gegeven van de diverse activiteiten en de uitgebrachte adviezen van het comité.

Vlaanderen is opgedeeld in 11 bekkens waarvoor Bekkencomités zijn voorzien. Momenteel zijn vijf Bekkencomités operationeel waaronder het Bekkencomité voor de Demer. Voor het Dijlestroomgebied is een Bekkencomité in oprichting.

Voor bekkenoverschrijdende projecten is er het Vlaams Integraal Wateroverlegcomité (VIWC), dat op het niveau van Vlaanderen het overleg organiseert tussen de betrokken gewestelijke en provinciale overheidsdiensten (AMINAL afdeling Water, 1997).

2.4 Conclusie

Internationale verdragen en afspraken hebben een belangrijke stimulans gegeven aan de ontwikkeling van nationaal beleid in Vlaanderen. De verschillende internationale waterverdragen en EG-richtlijnen hebben de basis gelegd voor het VLAREM II en het MINA-plan. De verdragen van Ramsar en Bern hebben geleid tot de instelling van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden.

Recent zijn nieuwe en ambitieuze beleidsdoelstellingen geformuleerd door de Vlaamse regering. In het MINA-plan zijn diverse maatregelen aangekondigd voor het terugdringen van de milieuvervuiling en is het begrip Integraal Waterbeheer geïntroduceerd. In het Ruimtelijk Structuurplan voor Vlaanderen wordt gesteld dat de kwaliteit van de open ruimte behouden en versterkt moet worden. In het Decreet Natuurbehoud zijn plannen aangekondigd voor de realisering van een samenhangend ecologisch netwerk, bestaande uit 125.000 ha natuur- en natuurontwikkelingsgebied en 150.000 ha verwevingsgebied (beheersgebieden).

Het beleid staat in zekere zin nog in de kinderschoenen. De eigenlijke uitvoering moet nog op gang komen. De toekomst zal moeten uitwijzen of er voldoende middelen beschikbaar komen om de beleidsdoelstellingen te realiseren en of de huidige organisatiestructuur van de overheid voldoende is toegerust voor de nieuwe taken. Verder is het de vraag of er voldoende maatschappelijk draagvlak is. Middels een aantal pilootprojecten (EIG's) en nieuwe overlegstructuren (Regionale Landschappen en Bekkencomités) wordt inmiddels ervaring opgedaan met de uitvoering van het nieuwe beleid. Sensibilisering is daarbij een belangrijk aandachtspunt.

3 GEBIEDSBESCHRIJVING

3.1 Stroomgebied van de Schelde

De Schelde ontspringt bij Saint-Quentin in Frankrijk en mondt 350 kilometer verder uit in de Noordzee bij Vlissingen. Op de Schelde monden diverse zijrivieren en beken uit. Samen vormen deze het stroomgebied van de Schelde (zie fig. 4). Het Scheldestroomgebied heeft een oppervlakte van circa 21.000 km² (ter vergelijking: het stroomgebied van de Rijn bedraagt 185.000 km²), waarvan ongeveer 1000 km² in Nederland, 13.000 km² in België en 7000 km² in Frankrijk (Meire et al., 1995). In totaal wonen er ongeveer tien miljoen mensen in het stroomgebied (ICBS, 1997).

De Schelde is een regenrivier, wat tot gevolg heeft dat het debiet sterk kan variëren. Hoge afvoeren komen hoofdzakelijk voor in de winter en het voorjaar, lage afvoeren in de zomer.

De Schelde en haar zijrivieren hebben maar een gering verval: de bron van de Schelde ligt slechts 100 meter hoger dan de monding. Daarom spreekt men van een laaglandriviersysteem (De Rooy, 1993). Vanaf Gent en Mechelen is de getijdenwerking merkbaar aan de wisselende waterstanden. Dit is het estuariene gedeelte van het Scheldestroomgebied. Benedenstreams van Antwerpen neemt ook het zoutgehalte van de Schelde toe.

Binnen het studiegebied zijn van bron tot monding drie typen waterlopen te onderscheiden.

- De bovenloop wordt gevormd door de Zwarte Beek. Dit is een typische laaglandbeek. Een kenmerk van laaglandbeken is de meandering.
- De middenloop wordt gevormd door de Demer en de Dijle tussen Diest en Mechelen. Dit zijn typische laaglandrivieren. Ook hier is meandering kenmerkend. Het verschil met een laaglandbeek is dat het water breder is en dat er een duidelijker overstromingsvlakte aanwezig is (alluviale gronden).
- De benedenloop wordt gevormd door het benedenstreams van Mechelen gelegen deel van de Dijle, tot de uitmonding in de Rupel. Dit is een zoetwatergetijdenrivier. Het effect van eb en vloed is hier al merkbaar.

Menselijk gebruik

Het Scheldestroomgebied is dichtbevolkt en hooggeïndustrialiseerd. De Schelde en haar zijrivieren hebben een belangrijke functie voor de scheepvaart en voor de ontwatering. In de loop der tijd zijn de rivieren aangepast aan deze functies. Zo zijn veel meanders rechtgetrokken en overstromingsgebieden ingepolderd.

De Schelde vervoert niet alleen water, maar ook de afvalstoffen van huishoudelijke, agrarische en industriële activiteiten. Het afvalwater belandt voor een groot deel ongezuiverd in de Schelde. De water- en waterbodempkwaliteit is daardoor in een groot deel van het stroomgebied onvoldoende voor een gezond ecologisch functioneren (De Rooy, 1993).

Ecologische betekenis

De Schelde is in Europa één van de weinige rivieren met een vertakt en omvangrijk zout-, brak- en zoetwatergetijdensysteem. Intergetijdengebieden, slikken, platen en schorren, geulen en ondiepten zijn nog in alle gradaties aanwezig. Ecologisch gezien is het estuarium een uniek overgangsgebied van rivier naar zee. Het is van nature hoog produktief en daarmee van wezenlijk belang voor de ecologische processen in de Noordzee.

Het estuarium wordt gevoed door een aantal grotere zijrivieren en vele kleine beekjes, variërend van droogvallende regenbeekjes tot snelstromende bronbeken. Deze maken een wezenlijk onderdeel uit van de ecologische structuur van het Scheldestroomgebied. Ze zorgen voor verschillende gradiënten: overgangen in bodemtypes, overgangen van natte naar droge gebieden en van zoet naar zout water. Door dergelijke gradiënten zijn interessante, rijkgeschakeerde ecosystemen ontstaan. De Schelde wordt wel getypeerd als "gradiëntrivier" (De Rooy, 1993).

Ondanks de menselijke beïnvloeding zijn natuurlijke processen zoals overstromingen en meandering op veel plaatsen nog actief. De water- en moeraslevensgemeenschappen die hieraan gebonden zijn vertegenwoordigen een belangrijke natuurwaarde.

Relaties tussen bovenloop en benedenloop

Er zijn tal van ecologische en hydrologische relaties tussen het estuarium van de Schelde en de rivieren die hierin uitmonden:

- De waterkwaliteit in het estuarium wordt voor een groot deel bepaald door de afvoer uit het bovenstroomse gebied. Een goede waterkwaliteit is de bestaansbasis voor vele levensgemeenschappen.
- Het risico van overstroming in het estuarium wordt mede bepaald door de snelheid waarmee het water uit het bovenstroomse gebied wordt afgevoerd. Anderzijds hebben de bedijkingen in het estuarium geleid tot een toename van de wateroverlast in het bovenstroomse gebied (opstuwings-effect).
- De rivieren vormen belangrijke migratieroutes voor trekvis. De bovenlopen van het stroomgebied zijn van belang als paaigebied voor trekvis die vanuit de Noordzee de rivieren optrekken. Door de verslechtering van de waterkwaliteit zijn veel vissen echter verdwenen (Meire et al., 1995).

3.2 Zwarte Beek

De Zwarte Beek ontspringt op het Kempisch Plateau, ten zuiden van Hechtel. Het Kempisch Plateau is een rivierterras van de Maas en bestaat uit grindgronden bedekt met stuifzanden en dekzandruggen. Het Plateau is langs de randen versneden door valleien met natte veenbodems. De Zwarte Beek loopt door één van die valleien en mondt uit in de Demer ten oosten van Diest. De beek is ongeveer 30 kilometer lang en over die afstand heeft ze een verval van ongeveer 50 meter. Het totale stroomgebied is 132 km² groot.

Waterhuishouding

De Zwarte Beek wordt voornamelijk gevoed door regenwater en ondiepe kwel. Dit heeft onder meer tot gevolg dat er grote schommelingen in het debiet kunnen

optreden. Voor een aantal kleine bovenlopen betekent dit dat ze in de zomer regelmatig droogvallen. Door de geringe verblijftijd in de bodem van het toestromende water (ondiepe kwel) en door het mineraalarme karakter van de Kempische zandgronden is het beekwater vrij zuur.

De waterkwaliteit van de beek wordt gemeten door de Vlaamse Milieumaatschappij. In 1996 waren de concentraties aan ammonium en nitraat te hoog. Ook de zuurstofhuishouding voldoet niet aan de norm. De waterkwaliteit van de Zwarte Beek moet volgens het beleid voldoen aan de norm voor viswater. Voor geen enkel meetpunt werd in 1996 volledig voldaan aan die norm (Vlaamse Milieumaatschappij, 1997). Juist in de bovenloop zit een aantal lozingspunten die voor verontreiniging zorgen. Ook de biologische kwaliteit in de bovenloop is slecht. Meer benedenstreams zijn ook delen met een betere kwaliteit. Door het aanleggen van extra rioleringen en de aansluiting op waterzuiveringsinstallaties wil men de waterkwaliteit verbeteren.

Door de landbouwkundige ontwatering zijn veel valleigronden verdroogd. De Zwarte Beek is plaatselijk gekanaliseerd en verdiept. In hoeverre grondwaterwinningen een rol spelen in de verdroging is onbekend.

Natuur

Binnen het stroomgebied van de Zwarte Beek komen nog veel levensgemeenschappen van een laaglandbeekstelsel voor. De bovenloop heeft nog een vrij natuurlijk, meanderend verloop. Ten zuidwesten van Hechtel ligt een uitgestrekt militair terrein met stuifduinen, grote heidevelden, vennen en naaldbossen. Benedenstreams daarvan begint een kleinschalig cultuurlandschap met veel kleine landschapselementen, vochtige hooilanden, moerassen, broekbossen en kleinere natte heideterreintjes.

Een bijzondere soort van de vallei van de Zwarte Beek is de watersnip. In 1990 herbergde de vallei nagenoeg de helft van alle Vlaamse broedparen (Vanlook et al., z.j.). De watersnip is afhankelijk van vochtige weilanden. In de Zwarte Beek leeft nog de zeldzame beekprik. Deze vis heeft helder, zuurstofrijk water nodig.

Binnen het stroomgebied van de Zwarte Beek liggen diverse natuureservaten en het hele gebied is aangewezen als Ecologisch Impulsgebied (zie par. 2.2 en fig. 3). Op kleine schaal zijn reeds enkele natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd. Voor de toekomst zijn nog projecten gepland.

Menselijk gebruik

Het bovenstroomse deel van het beekdal is voor een groot deel in gebruik als militair oefenterrein. Hier zijn weinig wegen en bebouwing. Het gebied is niet vrij toegankelijk. De middenloop stroomt langs het dorp Beringen. Hier is vrij veel verspreide bebouwing aanwezig en is het beekdal sterk versnipperd. Het beekdal wordt gekruist door een spoorlijn, een regionale autoweg, het Albertkanaal en de snelweg A13. Het benedenstroomse deel is minder versnipperd en door de natte omstandigheden is het agrarisch grondgebruik hier extensief.

3.3 Demer

De Demer ontspringt nabij Tongeren in het zuiden van de provincie Limburg en mondt bij Werchter uit in de Dijle. De Zwarte Beek voegt zich ten oosten van Diest bij de Demer. Het totale stroomgebied van de Demer beslaat een oppervlakte van 2316 km² zowel op Vlaams als Waals grondgebied.

Tussen Diest en Werchter stroomt de Demer over een lengte van circa 30 kilometer door een smalle vallei. Deze vallei wordt begrenst door de heuvels van het Hageland. In tegenstelling tot het Kempisch Plateau bestaat de ondergrond uit lemig en ijzerhoudend materiaal. Dit zijn afzettingen van de oude Diestiaanzee, van circa 15 miljoen jaar geleden. De zandbanken die door deze zee zijn afgezet zijn nu als ijzerzandsteenheuvels zichtbaar, de zogenaamde Diestiaanheuvels. In de vallei liggen kleiige gronden.

Waterhuishouding

De Demer is tussen 10 en 20 meter breed en wordt gekarakteriseerd als laaglandrivier. Het verval is gering (Schneiders en Wils, 1995). De Demer wordt gevoed door verschillende beken en is een typische regenrivier met grote fluctuaties in de afvoer. De laaggelegen valleigronden staan onder invloed van kwel uit de omliggende hogere gronden (zie fig. 5). Er is sprake van:

- ondiepe kwel met een verblijftijd van minder dan 5 jaar, zuur water
- middeldiepe kwel met een verblijftijd van 5 tot 20 jaar, kalkarm en ijzerrijk water
- diepe kwel met een verblijftijd van 20 tot meer dan 100 jaar, kalkrijk water.

De zuurstofhuishouding van de Demer wijst op (zware) verontreiniging. Benedenstreams van Diest is de biologische kwaliteit van de Demer matig (Vlaamse Milieumaatschappij, 1997).

De Demer is in het verleden veelvuldig vergraven, zowel voor ontwatering als voor de scheepvaart. Met name tussen Betekom en Werchter is de rivier rechtgetrokken en zijn de meanders afgesneden (zie fig. 6). Deze afgesneden meanders zijn nu nog als "coupures" zichtbaar. Verder is de Demer ook verdiept waardoor aanliggende valleigronden zijn verdroogd. Ondanks de rivierverbeteringen treden nog steeds plaatselijk overstromingen op. Onder meer in de Demerbroeken bij Averbode liggen uitgestrekte overstromingsgebieden. Er zijn plannen voor de aanleg van grootschalige wachtbekkens om inundatie van landbouwgronden en stedelijk gebied tegen te gaan.

Natuur

Mede door de aanwezigheid van verschillende bodemtypen en kwelsituaties kent de Demervallei een grote variatie aan levensgemeenschappen. Er is een afwisseling van natte hooilanden, moerassen, ruigten, broekbossen en populieraanplantingen.

In de Demerbroeken en het Vorsdonkbos komen nog soortenrijke elzenbroekbossen en venige moerassen voor, met onder andere waterdriblad, veenpluis, wateraardbei en diverse orchideeën. Ook de meandercoupures hebben zich tot interessante moerasgebiedjes ontwikkeld. Kenmerkende diersoorten voor de

moerasgebieden zijn diverse vogels zoals de zeldzame waterral en de blauwborst, libellen, vlinders en amfibieën.

Op de valleigronden die onder invloed staan van kwel komen soortenrijke hooilanden voor met onder andere dotterbloem, echte koekoeksbloem, grote ratelaar en moerasvergeet-mij-nietje. Deze graslanden vormen een leefgebied voor bijzondere vogels zoals de kwartelkoning en insecten zoals de koninginnepage. *Regelmatige winteroverstromingen zijn belangrijk voor het voortbestaan van deze graslanden.*

Langs de rivier en de zijbeken groeien plaatselijk beekbegeleidende bossen van het Elzen-Vogelkersverbond, met onder andere gele dovenetel, slanke sleutelbloem en gevlekte aronskelk (Deneef, 1984). Dit is het leefgebied van de ijsvogel.

De visstand van de Demer is divers. Naast de algemene soorten komen ook minder algemene soorten voor zoals bittervoorn, berrmpje en grote modderkruiper. Meerdere soorten die vroeger wel voorkwamen, zijn echter uit de Demer verdwenen, zoals de Europese steur, de rivierprik, de zeeprik, de barbeel en de pos (Vlaamse Milieumaatschappij, 1997).

Vanwege de grote natuurwaarde is het gehele valleigebied tussen Diest en Werchter aangewezen als Ecologisch Impulsgebied. Tevens maakt het valleigebied deel uit van het Regionaal Landschap Noord-Hageland (zie fig. 3). Dit Regionaal Landschap heeft het plan Ijsvogel opgesteld voor natuurherstel in beken en valleien (Vrancken, 1994).

Menselijk gebruik

Langs de Demer liggen Diest en Aarschot als grotere plaatsen. Zichem, Testelt en Werchter zijn kleinere plaatsjes waar de Demer langs stroomt. In de rest van het beekdal is weinig bebouwing aanwezig. Wel liggen hier en daar bungalowterreintjes en losse vakantiewoningen, bijvoorbeeld langs afgesneden meanders. Het agrarisch grondgebruik is kleinschalig en extensief en bestaat uit zowel weide- als akkerbouw. Veel voormalige landbouwgronden liggen braak of zijn ingeplant met populieren. De populierenteelt is een belangrijke vorm van grondgebruik. Behalve voor de houtproductie hebben de populierenbossen ook een functie voor de jacht. Het onderhoudspad langs de rivier is vrij toegankelijk en wordt veel gebruikt voor de recreatie.

3.4 Dijle

De Dijle ontspringt ongeveer 30 km ten zuiden van Brussel in Waals Brabant en mondt ten noorden van Mechelen uit in de Rupel. De Demer is een zijrivier van de Dijle en maakt dus deel uit van het stroomgebied van de Dijle. De totale oppervlakte van het stroomgebied (inclusief het stroomgebied van de Demer) beslaat 3590 km². Het studiegebied bevat alleen het benedenstroomse deel van de Dijle vanaf het mondingspunt van de Demer. Dit traject is ongeveer 25 kilometer lang.

Het benedenstroomse deel wordt gekenmerkt door brede alluviale vlakten met uiterwaarden, natte graslanden, populieraanplantingen en grotere plassen. De bodem bestaat voornamelijk uit klei. Aan de noordzijde wordt de vallei begrenst

door het Land van Keerbergen, een stuifzandrug met talrijke bossen en veel verspreide bebouwing.

Waterhuishouding

Niet al het water uit het stroomgebied wordt afgevoerd via de Dijle. Een deel van het water wordt gebruikt voor de voeding van het Kanaal Leuven-Mechelen. Vanaf Haacht, iets benedenstrooms van het mondingspunt van de Demer, is de invloed van het getij merkbaar. De getijdeninvloed neemt verder toe in stroomafwaartse richting. Het benedenstroomse gedeelte van de Dijle is te typeren als een zoetwatergetijdenrivier.

Over het optreden van kwel is weinig bekend. Omdat het gebied vrij vlak is en de bodem vrij ondoorlatend, is te verwachten dat kwel geen grote rol speelt.

De zuurstofhuishouding van de Dijle wijst op (zware) verontreiniging. Bij Mechelen treden in de zomerperiode regelmatig zuurstofloze omstandigheden op in de Dijle. De biologische kwaliteit is matig tot slecht. Benedenstrooms van Mechelen is de kwaliteit zeer slecht, vooral daar waar de Zenne samenvloeit met de Dijle. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest loost namelijk haar afvalwater ongezuiverd op de Zenne.

In het stroomgebied van de Dijle zijn een aantal waterlopen aangeduid als viswater en oppervlaktewater bestemd voor de produktie van drinkwater. Op alle metingen wordt de viswaternorm voor nitriet overschreden (Vlaamse Milieumaatschappij, 1997).

Het benedenstroomse deel van de Dijle is geheel gekanaliseerd en bedijkt. Veel oude meanders zijn afgesneden en nog steeds als "coupures" in het landschap herkenbaar.

Natuur

In vergelijking met andere delen van het studiegebied zijn de natuurwaarden van dit deel van de Dijle beperkt. Typische levensgemeenschappen van zoetwatergetijdenrivieren zoals biezenvelden en wilgenvloedbossen komen niet voor. Er liggen enkele kleine natuurreservaten zoals het Hollaken Bosch en de Dijleboorden. Verder zijn de oude meandercoupures ecologisch waardevol.

Menselijk gebruik

Dit deel van de Dijle staat duidelijk onder invloed van de verstedelijking. De bebouwings- en wegendichtheid is groot. De valleigronden kennen een grootschalige verkaveling en het agrarisch grondgebruik is intensiever dan langs de Demer. Nabij Mechelen liggen enkele grotere zandwinplassen in het valleigebied. Op kleinere schaal hebben ook klei-afgravingen plaatsgevonden.

3.5 Conclusies

Binnen het studiegebied zijn diverse kenmerkende componenten van een laaglandriversysteem vertegenwoordigd, van regenbeek tot getijdenrivier. In de bovenloop komen nog gedeelten voor met ongestoorde meandering. Over het gehele traject liggen plaatselijk natte valleigronen en overstromingsgebieden. Vergeleken met beken en rivieren in Nederland is de situatie in het studiegebied nog redelijk gaaf te noemen.

Door bedijkingen en kanalisering zijn echter meanders afgesneden en natuurlijke processen verstoord, zoals erosie, sedimentatie en overstroming. Bijbehorende levensgemeenschappen zijn verdwenen. Met name in het intergetijdengedeelte zijn nauwelijks nog kenmerkende natuurlijke vegetaties aanwezig (wilgenvloedbossen, biezenvelden). Door de versnelde ontwatering van stedelijke gebieden en landbouwgebieden is de verdroging toegenomen en het afvoerregime van de rivier veranderd, met als gevolg grotere fluctuaties in de waterstand. De waterkwaliteit is slecht omdat er nog veel ongezuiverd afvalwater op de rivier wordt geloosd. Veel inspanning zal nodig zijn om de gestelde kwaliteitsdoelstellingen te halen.

4 ACTOREN

4.1 Inleiding

De realisering van een samenhangende ecologische structuur in het Scheldestroomgebied kan niet van bovenaf worden afgedwongen door bijvoorbeeld de ICBS. Verschillende overheden en maatschappelijke organisaties hebben hier elk een eigen verantwoordelijkheid in. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de betrokken organisaties en wordt beschreven hoe zij zelf tegen hun rol aankijken. Hiervoor zijn interviews gehouden met vertegenwoordigers van die organisaties.

Overheidsorganisaties

In België is het water- en natuurbeleid een taak van de gewestelijke overheden, namelijk het Waals, Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De Federale Overheid heeft hierin slechts een beperkte rol en is ook geen mede-ondertekenaar van het ICBS-verdrag.

Op administratief vlak zijn alle diensten van het Vlaams Gewest geconcentreerd in één ministerie, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Dit ministerie bestaat uit zes Departementen, die weer in Administraties zijn onderverdeeld. De meeste milieubevoegdheden vinden we terug in het Departement Leefmilieu en Infrastructuur, dat uit vijf Administraties bestaat (zie bijlage 1):

- Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer (AMINAL)
- Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten & Landschappen (AROHM)
- Wegen en Verkeer
- Waterwegen en Zeewezen (AWZ)
- Ondersteunende Studies en Opdrachten.

Naast de genoemde Administraties is er een aantal instellingen en vennootschappen die op basis van gewestelijke sectorwetgeving belast zijn met de uitvoering van milieubeleid. Belangrijke instellingen zijn de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), Aquafin NV, de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en het Instituut voor Natuurbehoud. Het Instituut voor Natuurbehoud is een onderzoeksinstituut die wetenschappelijke studies uitvoert en adviseert in verband met natuurbehoud in het Vlaams Gewest.

In vergelijking met Nederland hebben de Provincies in België een minder uitgesproken rol in het water- en natuurbeleid. De Provincies zijn onder andere verantwoordelijk voor het onderhoud van kleinere waterlopen, die niet binnen een Polder of Watering (vergelijkbaar met het Nederlandse waterschap) vallen en voor het verlenen van milieuvergunningen.

Natuurbeschermingsorganisaties

Een element van het natuurbeleid is het aankopen en beheren van natuurreservaten. Er zijn twee soorten natuurreservaten:

- Staatsnatuurreservaten. Dit zijn beschermde gebieden die (sinds 1957) worden opgericht op terreinen die het Vlaams Gewest in eigendom of huur heeft. Door de Vlaamse minister wordt voor elk staatsnatuurreservaat een beheersplan goedgekeurd.
- Erkende natuurreservaten. Dit zijn beschermde gebieden die door particulieren of verenigingen zonder winstoogmerk (vzw) worden beheerd. Op verzoek van de eigenaar en met toestemming van de beheerder wordt dit gebied door de Vlaamse minister erkend, op voorwaarde dat het minstens 1 jaar als natuurterrein is beheerd. Op basis van een goedgekeurd beheersplan kan de beheerder vervolgens subsidie ontvangen.

Binnen het studiegebied zijn verschillende terreinbeherende natuurverenigingen actief zoals De Wielewaal vzw en Natuurreservaten vzw.

De Bond Beter Leefmilieu is een koepelorganisatie voor Vlaamse natuur- en milieuverenigingen, vergelijkbaar met de Nederlandse Stichting Natuur en Milieu. De Bond is vooral gericht op beleidsbeïnvloeding en beheert zelf geen natuurterreinen.

Overlegorganen

Verder zijn er binnen het studiegebied verschillende gebiedsgerichte overlegorganen, waarin meerdere partijen samenwerken. Dit betreft het Bekkencomité voor de Demer, het Regionaal Landschap Noord-Hageland en twee Ecologische Impulsgebieden. Deze organen kunnen zelf geen beleid maken en hebben geen eigen uitvoeringsinstrumenten, maar zijn vooral belangrijk voor de afstemming van activiteiten. Ook spelen ze een belangrijke rol bij sensibilisering en educatie.

4.2 AMINAL, afdeling Natuur

AMINAL, afdeling Natuur is als Gewestelijke overheid verantwoordelijk voor de opstelling en uitvoering van het natuurbeleid. Gesproken is met de heer Frank Saeij. Zijn werkgebied is Vlaams Brabant.

Aankoop natuurterreinen

Een belangrijke taak van de afdeling Natuur is de aankoop van natuurterreinen. Criteria voor aankoop zijn de actuele natuurwaarde en de mogelijkheid dat de terreintjes die aangekocht worden op termijn deel gaan uitmaken van een groter natuurterrein (circa 300 hectare). Prioriteit ligt bij de aankoop van de actuele waardevolle terreinen, die verdwijnen als ze niet worden aangekocht.

De actuele floristische waarde is vastgelegd in de Biologische Waarderingskaart (BWK) voor Vlaanderen, opgesteld door het Instituut voor Natuurbehoud. In de praktijk blijkt dat de BWK onvoldoende informatie biedt voor een afweging op perceelsniveau. Met name kwelafhankelijke vegetaties en kleinere natuur-eenheden zijn onderbelicht gebleven.

Ook de aanduiding in het Gewestplan of de ligging in een Vogel- of Habitatrichtlijngebied kan een criterium zijn voor aankoop.

Tot nu toe lag er bij de aankoop van terreinen nog geen uitgewerkte natuurvisie, waarbij wordt gekeken naar de ontwikkelingsmogelijkheden en de samenhang met de grotere ecologische en hydrologische structuur. In de toekomst wil de afdeling Natuur hier meer aandacht aan besteden. Men is onder meer bezig met de begrenzing van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN), op basis waarvan gronden aangekocht kunnen gaan worden.

Beheer

De afdeling Natuur is verantwoordelijk voor het opstellen van beheersplannen van staatsnatuurreservaten. Ook moeten zij de beheersplannen van terreinbeherende natuurverenigingen goedkeuren. Binnen het studiegebied worden door het Vlaams Gewest natuurreservaten beheerd in het Gorenbroek, het Webbekomsbroek, de Kloosterbeemde en in de Demerbroeken. Evenals bij het aankopen van terreinen is het beheer voornamelijk gericht op het behoud van de actuele waarde.

Advisering en overleg

De afdeling Natuur is vertegenwoordigd in diverse overlegorganen en heeft een belangrijke adviserende rol in diverse procedures. Ze adviseert op het gebied van de ruimtelijke ordening (Gewestplan), ruilverkavelingen, waterbeheer en bosbeheer. Ze is vertegenwoordigd in Regionale Landschappen en Ecologische Impulsgebieden.

Toezicht

De afdeling Natuur is tevens verantwoordelijk voor het toezicht op het beheer van erkende particuliere natuurreservaten, op de naleving van de natuurbehoudswetgeving (o.a. bescherming van soorten, vegetatiebesluit) en op de uitvoering van gemeentelijke natuurontwikkelingsplannen.

Integraal waterbeheer

De grotere niet-bevaarbare waterlopen zijn in eigendom en beheer van AMINAL, afdeling Water. Binnen het studiegebied betreft dit de benedenloop van de Zwarte Beek en het bovenstrooms van Diest gelegen deel van de Demer. De bevaarbare waterlopen vallen onder de Administratie Vaarwegen en Zeewezen (AWZ). Dit betreft de Demer benedenstrooms van Diest en de Dijle benedenstrooms van Werchter. Tussen de afdeling Water en de afdeling Natuur van AMINAL is een goede samenwerking en een goede afstemming van beleid. De samenwerking met AWZ verloopt moeilijker, omdat dit een andere Administratie is met een andere "bedrijfscultuur". Op verzoek van de afdeling Natuur is de afdeling Water begonnen met de opstelling van een Integraal Waterbeheerplan voor de Demer. Eigenlijk was dit een taak voor AWZ.

Erkend wordt dat integraal waterbeheer een belangrijk element is in het ecologisch herstel van de valleigebieden. In het Webbekomsbroek worden al gronden aangekocht met het oog op de ontwikkeling van een natuurlijk overstromingsgebied. Dit kan bijdragen aan de veiligheid van Diest en verder stroomafwaarts gelegen gebieden. Het veiligheidsaspect zorgt ook voor een vergroting van het maatschappelijk draagvlak voor natuurontwikkeling.

In het algemeen wordt door de afdeling Natuur gestreefd naar een verdergaande integratie van natuurontwikkeling en waterbeheer. Men wil meer aandacht gaan geven aan bovenstroomse gebieden. Tot nu toe is er veel aandacht voor het estuarium en veel minder voor de bovenlopen, terwijl deze deel uitmaken van de ecologische structuur van het stroomgebied. Langs de bovenloop liggen kwetsbare natuurgebieden die vragen om een duurzaam beheer. Aandachtspunten zijn het veiligstellen van infiltratiegebieden met het oog op het garanderen van een goede grondwaterkwaliteit en het langer vasthouden van water in het systeem, bijvoorbeeld door de aanleg van natuurlijke overstromingsgebieden.

De aanwezige verspreide bebouwing in de vallei vormt een knelpunt. Hiervoor blijft een zekere regulering van de waterhuishouding noodzakelijk. Voorkomen zou moeten worden dat er nieuwe bebouwing plaats vindt in het valleigebied. Een ander knelpunt is dat er nog grote oppervlakten landbouwgebied in de vallei liggen, die niet gemakkelijk te verwerven zijn. Het is de vraag of het afsluiten van beheersovereenkomsten met boeren voldoende natuurwaarde oplevert en op de lange termijn wel betaalbaar is.

4.3 De Wielewaal vzw

De Wielewaal is een natuurvereniging vzw met circa 10.000 leden. De Wielewaal is in 1933 opgericht als ornithologische vereniging maar heeft sinds 1973 een bredere natuurbehoudsdoelstelling. De vereniging telt 55 afdelingen in Vlaanderen en Brussel. Gesproken is met stafmedewerker Koen Grolus.

Het hoofdkantoor verzorgt de centrale administratie en coördineert de aankoopsubsidies. De afdelingen hebben allen een eigen bestuur. Ongeveer de helft van de afdelingen zijn actief in het verwerven van natuurgebieden. Alle afdelingen organiseren excursies, natuurstudiedagen, wandelingen en dergelijke. Sommige afdelingen hebben vertegenwoordigers in regionale overlegorganen zoals Ecologische Impulsgebieden en ruilverkavelingscommissies. Sinds 1995 is er een aparte vereniging opgericht voor de educatieve taken, Natuur en Milieu Educatie de Wielewaal vzw.

Aankoop

Initiatieven voor de aankoop van terreinen komen voornamelijk van de afdelingen. Het hoofdkantoor heeft vooral een ondersteunende functie. Er is geen centraal aankoopbeleid. Binnen het studiegebied liggen de volgende terreinen van de Wielewaal: Muizenhoek, Dijleboorden, Mechels Broek en Hollaken Bosch (zie fig. 3).

Beheer

Het beheer van de terreinen wordt meestal gedaan door vrijwilligers. Bij erkende reservaten wordt het beheer uitgevoerd zoals omschreven in het beheersplan. Het beheer is meestal gericht op het vergroten van de ecologische variatie binnen het terrein. Er is geen uitgesproken visie op de ontwikkeling van grotere ecologische structuren.

Integraal waterbeheer

De Wielewaal is voorstander van een meer integrale benadering van de valleigebieden, er zou meer ruimte moeten komen voor overstromingsgebieden en in die gebieden zou een absoluut bouwverbod moeten komen. Belangrijk is

ook de verbetering van de waterkwaliteit. Er moet echter niet gewacht worden tot het water schoon is voordat er terreinen aangekocht worden

Waterzuiveringswerken worden volgens de Wielewaal nog teveel als technisch project uitgevoerd door Aquafin en worden te weinig afgestemd op natuur en landschap.

Een goede samenwerking tussen actoren wordt belangrijk gevonden. Van de Bekkencomités wordt weinig verwacht omdat deze onvoldoende middelen hebben en sterk gestuurd worden door Aquafin. Voor de Dijle is nog geen overlegorgaan rond integraal waterbeheer. De Wielewaal heeft weinig contact met waterbeheerders. De Wielewaal is wel betrokken bij Ecologische Impulsgebieden. Deze worden gezien als belangrijke overlegorganen waarin verschillende Administraties en verenigingen samenwerken. Wat ontbreekt in de Ecologische Impulsgebieden is de samenwerking met de gemeenten. Dit ligt voornamelijk aan de terughoudende opstelling van de betrokken gemeenten.

4.4 Natuurreservaten vzw

Natuurreservaten is de grootste particuliere terreinbeherende natuur- beschermingsorganisatie in Vlaanderen, vergelijkbaar met de vereniging Natuurmonumenten in Nederland. Natuurreservaten heeft 4800 hectare in beheer, waarvan 4200 hectare in eigendom. De organisatie kent lokale en provinciale afdelingen. Het hoofdkantoor is gevestigd in Brussel. Gesproken werd met Joost Dewyspelaere, hoofd beheer reservaten, Luc Vervoort, medewerker Natuurreservaten Oost-Brabant vzw en Jan Wouters, lid van de Reservatengroep, een soort centrale aankoopcommissie.

Het hoofdkantoor coördineert de aankoopactiviteiten en de verdeling van de subsidiegelden en de eigen middelen. Ook wordt hier het centrale beleid voor de vereniging ontwikkeld, onder andere op het gebied van aankoopprioriteiten, politieke vorming en specifieke thema's bijvoorbeeld sensibilisering.

Een andere belangrijke taak is de belangenbehartiging richting overheid en politiek. De lokale en provinciale afdelingen worden voornamelijk bemand door vrijwilligers. De afdelingen organiseren eigen verenigingsactiviteiten en hebben vertegenwoordigers in lokale milieuraden. Ook het beheer van de terreinen wordt verzorgd door vrijwilligers van de lokale afdelingen, onder verantwoordelijkheid van de conservator.

Aankoop

De aankoopinitiatieven komen vanuit de lokale afdelingen. De afdelingen houden in de gaten waar terreinen aangekocht kunnen worden. Vervolgens wordt dit gemeld aan het hoofdkantoor. De Reservatengroep van het hoofdkantoor bekijkt of het terrein waardevol genoeg is en of er mogelijkheden zijn voor gesubsidieerde aankoop. Indien er geen subsidiemogelijkheden zijn, kunnen in beperkte mate eigen middelen worden ingezet. In principe zijn de afdelingen zelf verantwoordelijk voor het bijeenbrengen van gelden als er geen subsidie beschikbaar is. Aankoopsubsidies zijn afhankelijk van de aanduiding in het Gewestplan en van de ligging in Vogel- en Habitatrichtlijngebieden.

Bij de afweging van de inzet van eigen middelen hanteert Natuurreservaten eigen criteria. Er worden vier categorieën onderscheiden met afnemende prioriteit:

- Categorie 1 Gebieden van internationaal belang
- Categorie 2 Gebieden van nationaal belang
- Categorie 3 Gebieden van regionaal belang
- Categorie 4 Gebieden van lokaal belang.

De regionale en lokale gebieden zijn over het algemeen kleinere en geïsoleerd gelegen terreintjes. De gebieden van nationaal en internationaal belang zijn over het algemeen grotere terreinen met vaak een specifieke, ongestoorde abiotiek. Binnen het studiegebied behoren de Demerbroeken en de vallei van de Zwarte Beek tot de gebieden van categorie 1. Aankoop en beheer hebben hier de hoogste prioriteit voor Natuurreservaten.

Natuurreservaten kijkt bij haar afweging primair naar de ecologische waarde en ontwikkelingsmogelijkheden van het betreffende terrein. De Gewestplan-aanduidingen en andere beleids categorieën bieden volgens Natuurreservaten te weinig aanknopingspunten voor het aankoopbeleid. Deze zijn vaak gebaseerd op verouderde en onvolledige gegevens en dateren uit een tijd dat het belang van natuurbescherming nog niet zo duidelijk onderkend werd. Er zijn bijvoorbeeld Gewestplannen waarin alleen de bossen een natuurbestemming hebben gekregen en niet de waardevolle natte graslanden. Toch zijn het nog steeds diezelfde documenten waar nu mee gewerkt wordt. Ook de BWK wordt gezien als verouderd en te beperkt van opzet (geeft alleen per perceel de actuele situatie van de vegetatie weer en niet de ecologische samenhang en potenties).

Beheer

De conservator is verantwoordelijk voor het beheer van zijn terrein. Hij wordt bijgestaan door een beheerscommissie. Samen stellen ze een beheerplan in hoofdlijnen op dat vervolgens door het hoofdkantoor wordt vastgesteld. Om de status te krijgen van erkend natuurreservaat moet het beheerplan tevens worden goedgekeurd door AMINAL afdeling Natuur.

Binnen het studiegebied zijn de volgende terreinen in beheer van Natuurreservaten: Vallei van de Zwarte Beek, Demerbroeken (71 ha), Vorsdonkbos-Turfputten, Broekelei (13 ha), Mispeldonk/Kassenbroek (75 ha), Mechels Broek (90 ha) en de Oude Dijle-arm (5 ha). Natuurreservaten is actief binnen de Ecologische Impulsgebieden Dijle-Demer en Zwarte Beek. Hier wordt gestreefd naar de vorming van grotere aaneengesloten natuurgebieden met een integraal beheer.

Advisering en overleg

Natuurreservaten is vertegenwoordigd in diverse advies- en overlegorganen en is actief op het gebied van beleidsbeïnvloeding. Omdat naar de mening van Natuurreservaten de ambtelijke diensten te weinig doen voor natuurbescherming zien zij hierin een belangrijke rol voor zichzelf weggelegd. Bijvoorbeeld het initiatief voor de instelling van de Ecologische Impulsgebieden komt van Natuurreservaten. En de huidige staatssecretaris voor natuurbeleid is een oud-voorzitter van Natuurreservaten.

Binnen het studiegebied is Natuurreservaten vertegenwoordigd in:

- Ecologisch Impulsgebied Demer-Dijle
- Ecologisch Impulsgebied Beekdallandschap Zwarte Beek
- Demerbekkencomité
- Regionaal Landschap Noord-Hageland
- Provinciale Adviescommissie Monumenten & Landschappen
- Adviescommissie voor Staatsnatuurreservaten.

Natuurreservaten heeft een vrij brede internationale oriëntatie wat blijkt uit regelmatige contacten met buitenlandse zusterorganisaties zoals Vereniging Natuurmonumenten in Nederland.

In principe is Natuurreservaten in heel Vlaanderen actief met aankoop en beheer. In tegenstelling tot Nederland zijn er geen landelijke afspraken met andere natuurbeschermingsorganisaties zoals de Wielewaal en AMINAL over de afbakening van aankoopgebieden (invloedssferen). Hierdoor kan het voorkomen dat verschillende organisaties terreinen aankopen in hetzelfde gebied. Dit kan prijsverhogend werken en bemoeilijkt ook het tot stand komen van grotere, integraal beheerde natuurgebieden. Natuurreservaten streeft daarom naar een duidelijker afbakening van invloedssferen. Een poging tot fusie met de Wielewaal is in het verleden mislukt.

Integraal waterbeheer

Natuurreservaten is vertegenwoordigd in het Bekkencomité voor de Demer. Men erkent de noodzaak van een goed overleg over waterzaken, maar het Bekkencomité wordt vooral ervaren als een "praatbarak". Er is weinig ruimte om nieuwe visies te ontwikkelen. In het Bekkencomité worden vooral de waterzuiveringsplannen van Aquafin en de waterhuishoudkundige plannen van Polders en Wateringen behandeld, maar er is weinig discussie over andere aspecten van het waterbeheer. Veel van de waterhuishoudkundige plannen die nu worden uitgevoerd zijn opgesteld in de jaren '60 en '70 en gaan nog uit van landbouwkundige ontwateringsnormen. Er wordt nog weinig rekening gehouden met ecologische waarden.

De doelstellingen van het Bekkencomité zouden veel breder moeten zijn en meer gericht op goede afstemming van verschillende functies. Het Bekkencomité zou een duidelijke opdracht moeten krijgen van het Vlaamse Gewest. Voor de vallei van de Demer en de Zwarte Beek zou natuur de hoofdfunctie moeten zijn. Het Bekkencomité zou dan maatregelen moeten uitwerken om deze functie inhoud te geven. Een apart decreet voor integraal waterbeheer zou hiervoor een basis kunnen leggen. In het verleden is al een ontwerpdecreet opgesteld voor integraal waterbeheer, maar door tegenwerking van onder andere de Belgische Boerenbond is dit decreet nooit aangenomen. De Boerenbond vertegenwoordigt vooral het agrarisch bedrijfsleven en heeft een grote invloed op de politiek. Ze zijn over het algemeen tegen overheidsrestricties ten aanzien van het agrarisch grondgebruik.

In het waterkwaliteitsbeleid is naar de mening van Natuurreservaten nog te weinig aandacht voor de bovenstroomse aquatische gemeenschappen. De waterzuivering is vooral gericht op het verminderen van de belasting van de Noordzee. Aquafin concentreert zich op afvalwaterzuivering van de grote steden. Men werkt van benedenstrooms naar bovenstrooms. Kleine punttoezingen in de

bovenlopen hebben weinig prioriteit terwijl deze onherstelbare schade kunnen veroorzaken aan het ecosysteem.

Natuurreservaten is een voorstander van een meer natuurlijk rivierbeheer, bijvoorbeeld door waterconservering in de bovenstroomse gebieden en herstel van overstromingsgebieden. Hierdoor kan ook de slibproblematiek aangepakt worden (nu wordt alle slib afgevoerd naar het estuarium en leidt daar tot dichtslibben van de vaargeul). Voorwaarden zijn dat de veiligheid voor de mens is gegarandeerd en dat de waterkwaliteit wordt verbeterd. Overstroming van natuurgebieden met vervuild water is niet gewenst. De plannen voor dijkverhoging tot op sigmahoogte, de aanleg van kunstmatige wachtbekkens en de ontwateringswerken ten behoeve van de landbouw en populierenteelt (en de jacht) worden afgewezen. Hier zijn grote investeringen voor nodig terwijl het maatschappelijk nut beperkt is. De landbouw heeft maar een marginale positie in de valleien. Natuur en recreatie zouden meer accent moeten krijgen in de valleigebieden want deze vertegenwoordigen een groter maatschappelijk nut dan de landbouw.

4.5 Ecologisch Impulsgebied Beekdallandschap Zwarte Beek

Het EIG Zwarte Beek is officieel ingesteld door de Vlaamse Gemeenschap in november 1992 en daadwerkelijk van start gegaan in 1993. Het omvat 15.000 hectare. Het EIG is opgericht om, gebruik makend van bestaande instrumentarium, alvast een begin te maken met de uitvoering van wat toen de Groene Hoofdstructuur voor Vlaanderen werd genoemd. Het EIG valt onder de afdeling Natuur van AMINAL. AMINAL is verantwoordelijk voor het aankopen van gronden en het opzetten en uitvoeren van projecten. Er wordt daarbij nauw samengewerkt met Natuurreservaten vzw en andere betrokken organisaties. Gesproken werd met Johan Wouters en Paula Ulenaers.

Er zijn vier pijlers voor de EIG's:

- Grondverwerving: binnen EIG's is extra geld beschikbaar voor de aankoop van zowel particuliere als staatsnatuurreservaten.
- Het afsluiten van beheersovereenkomsten: op basis van EG-verordeningen is er een eigen systeem voor beheersovereenkomsten met keuterboeren opgezet ten behoeve van een meer natuurvriendelijke bedrijfsvoering.
- Uitvoering van projecten voor natuurontwikkeling en -herstel.
- Educatie en sensibilisering: ten behoeve hiervan is een bezoekerscentrum gebouwd; behalve de Vlaamse Gemeenschap en Natuurreservaten zijn ook de Provincie Limburg en de Gemeente Beringen hierbij betrokken.

Het beekdallandschap van de Zwarte Beek is aangewezen als ecologisch impulsgebied omdat hier nog veel waardevolle gebieden liggen. Uitgangspunt is dat in ieder geval de bestaande waarden gehandhaafd blijven, ongeacht de bestemming van de grond (bijv. landbouw of militair terrein). Op termijn wordt gestreefd naar de vorming van grotere aaneengesloten natuurgebieden en herstel van het ecosysteem van het beekdallandschap. Een probleem is dat veel vallei-gronden zijn verdroogd. Er is een aantal projecten gepland om de verdroging tegen te gaan. Verder zijn er projecten voor het herstel van heideterreinen en voor hermeandering van de beekloop.

Natuurreservaten heeft op diverse plaatsen al gronden in beheer gekregen. Op initiatief van Natuurreservaten is een anti-verdrogingsproject uitgevoerd in de

Oude Beek (geen natuurlijke beek maar een gegraven leigracht). Hier is een stuw aangebracht zodat het waterpeil hoger komt te staan. De Provincie Limburg is actief met een natuurontwikkelingsproject langs de middenloop van de Zwarte Beek, in de Bocht van Laren. Hier zijn natuurvriendelijke oevers aangelegd en is langs de beek plaatselijk de veraarde bovenlaag afgegraven om weer natte venige plekken te creëren. Verder zijn er in samenwerking met de militaire overheid verschillende natuurontwikkelingsprojecten gerealiseerd op het Militair Domein van de Koerselse Heide. Al deze projecten worden mede gefinancierd met gelden van het Ecologisch Impulsgebied. Een doelsoort van het beleid voor het beekdallandschap van de Zwarte Beek is de watersnip. Er is een Plan Watersnip, maar dat is meer een kapstok voor lokale projecten dan een uitgewerkte inrichtingsvisie.

Integraal waterbeheer

Erkend wordt dat integraal waterbeheer nodig is voor een duurzaam beheer van natuurgebieden. De verdroging moet structureel worden aangepakt en de waterkwaliteit moet aanzienlijk worden verbeterd. Aquafin is bezig met waterzuiveringsprojecten om te voldoen aan de normen voor de basiskwaliteit. De basiskwaliteit is echter niet voldoende voor het behoud van de specifieke natuurwaarde van de Zwarte Beek. Voor de Zwarte Beek wordt gestreefd naar een ecologische kwaliteit. Dat betekent in dit geval zuur, mineraalarm water, omdat de beek ontspringt in een veengebied. Om deze ecologische kwaliteit te bereiken zijn aanvullende maatregelen nodig om de vervuiling vanuit de landbouw en ongerioleerde verspreide bebouwing te beperken. Hier is nog geen actief beleid voor.

In het Voorontwerp Decreet Natuurbehoud wordt integraal waterbeheer genoemd als een van de pijlers voor de realisering van het VEN. In de praktijk wordt er binnen het EIG weinig mee gedaan. Het waterbeheer wordt vooral gezien als een taak van de Wateringen, de afdeling Water van AMINAL en de Vlaamse Milieu Maatschappij (VMM). Er is wel overleg met deze organisaties, maar men heeft weinig middelen om eigen beleid te ontwikkelen. Omdat het EIG nog maar kort bestaat en men beperkte mankracht heeft, is men hier nog niet aan toe gekomen. In de beginfase was vooral de realisering van het bezoekerscentrum "De Watersnip" een belangrijke prioriteit.

4.6 Bekkencomité voor de Demer

Het Demerbekkencomité is opgericht in 1990 en is het eerste Bekkencomité van Vlaanderen. Bekkencomités zijn opgericht met het oog op een betere coördinatie van de maatregelen ter sanering van de oppervlaktewateren. In een Bekkencomité zijn verschillende diensten van het Vlaamse Gewest (AMINAL, VMM, VLM, Aquafin en AWZ) en de betrokken provincies en gemeenten vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er plaatsen voor de regionale milieu- en natuurverenigingen, sociale organisaties zoals de Boerenbond, de Polders en de Wateringen, drinkwatermaatschappijen en voor onafhankelijke deskundigen.

Het voorzitterschap en het secretariaat van het Bekkencomité worden verzorgd door AMINAL. Per Bekkencomité is een coördinator benoemd. Een Bekkencomité heeft vaste werkgroepen voor waterkwaliteit, waterkwantiteit en ecologie. Daarnaast kunnen ad-hocwerkgroepen worden ingesteld. Voor de coördinatie is er een stuurgroep, voorgezeten door de coördinator. Gesproken werd met Johan Bogaert, coördinator van het Bekkencomité voor de Demer.

De aanleiding voor het instellen van het Bekkencomité lag in het begin van de jaren '90. Toen waren er grote problemen met de waterkwaliteit van de Demer. Er was sprake van stankhinder en zuurstofloze omstandigheden in het water. Duidelijk was dat om hiervoor een oplossing te vinden het hele stroomgebied aangepakt moest worden. De burgemeester van Aarschot nam het initiatief om alle betrokken rond de tafel te krijgen. Dit is uitgegroeid tot het eerste Bekkencomité.

Probleem met het huidige Bekkencomité is dat er te weinig sturing vanuit gaat. Het blijkt dat de werkgroepen nauwelijks functioneren omdat de leden te weinig tijd en middelen krijgen om goed inhoud te geven aan hun taak. De werkgroep ecologie heeft als voornaamste taak een globale visie te ontwikkelen voor het gehele stroomgebied. Er dienen ecologische kwaliteitsdoelstellingen en richtlijnen geformuleerd te worden voor de waterlopen en hun onmiddellijke omgeving. Wegens tijdgebrek komt hier niets van terecht. Om het Bekkencomité niet te laten doodbloeden is er een ad-hocwerkgroep ingesteld om bestaande projecten te ondersteunen. Dergelijke projecten krijgen iets meer status als ze onder de vlag van het Bekkencomité worden uitgevoerd.

Het is moeilijk voor het Bekkencomité om een eigen visie te ontwikkelen. Ten eerste is het Bekkencomité vooral een coördinerend orgaan dat geen eigen beleid ontwikkelt. Ten tweede zijn er nog teveel belangentegenstellingen om tot een integrale visie te komen. De meeste actoren willen de vrijheid behouden om hun eigen beleid te voeren en willen zich niet ondergeschikt maken aan een overkoepelend integraal plan. Er is dus geen uitgeschreven visie, maar er is wel een richting waar men heen wil. "Het is een spel van bepaalde mensen op bepaalde plaatsen."

Doordat er weinig op papier staat is het Bekkencomité in principe erg flexibel en goed werkzaam. Dit is een voordeel van het ontbreken van een decreet. Als er wel een decreet zou zijn, waarin de Bekkencomités een meer formele status krijgen, zouden de andere overheden ze als een concurrent kunnen gaan zien. Nadeel is echter dat het Bekkencomité nu een te vrijblijvend karakter heeft.

Een Bekkencomité zou een knooppunt moeten zijn waar niet alleen coördinatie plaatsvindt van alle activiteiten op het gebied van waterbeheer, maar waar de verschillende actoren elkaar ook stimuleren om gezamenlijk tot oplossingen te komen.

4.7 Regionaal Landschap Noord-Hageland

Het Regionaal Landschap Noord-Hageland is een initiatief van de Regionale Vereniging Natuur en Landschap vzw en Opbouwwerk Interleuven vzw. In 1991 is dit initiatief officieel erkend als eerste proefproject voor Regionale Landschappen. Met het nieuwe Decreet Natuurbehoud krijgen de Regionale Landschappen een definitieve wettelijke basis. Het Regionaal Landschap Noord-Hageland wordt financieel gesteund door de Provincie Vlaams-Brabant en door de Vlaamse Gemeenschap (AMINAL, afdeling Natuur). Naast de genoemde initiatiefnemers werken de Provincies Vlaams-Brabant, de negen betrokken gemeenten, doelgroepen als landbouw en toerisme en diverse sociaal-culturele actoren samen in het Regionaal Landschap. Gesproken werd met de coördinator Kristien Gevers.

Doel van het Regionaal Landschap is om het streekeigen karakter van het gebied te bewaren en te ontwikkelen. Zowel de natuurwaarde als de cultuurwaarde krijgen daarbij aandacht. Gestreefd wordt naar een integratie van natuurbehoud en andere sectoren, zoals landbouw en recreatie. Veel aandacht wordt besteed aan activiteiten voor sensibilisatie en educatie. Regionale Landschappen hebben dus een bredere doelstelling dan Ecologische Impulsgebieden, die zich voornamelijk op natuur richten. Dit geeft ook dat er een breder maatschappelijk draagvlak is voor de Regionale Landschappen. Voor de Boerenbond zijn de Regionale Landschappen minder bedreigend dan Ecologische Impulsgebieden.

Het Regionale Landschap Noord-Hageland is vertegenwoordigd in verschillende overlegstructuren zoals het Demerbekkencomité, VVV-Hageland, gemeentelijk overleg en projectgebonden werkgroepen. Verder neemt het Regionaal Landschap zelf initiatieven voor het opzetten en uitvoeren van projecten. Enkele van deze projecten zijn:

- Plan IJsvogel: dit is een visie op het ontwikkelen van meer natuurlijke beeksystemen.
- LIFE project 'Groene Ring van Drie Valleien': dit is een uitwerking van het Plan IJsvogel; met subsidie van de Europese Gemeenschap worden gronden aangekocht en natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd.
- Laakproject: dit is een plan voor herstel van een "groene" beek door de stad Aarschot.
- Stimulering van erfbeplanting
- Project Poelen en Waterkanten
- Haagplantactie
- Uitzetten van wandel- en fietsroutes.

Voor de Demer wordt gestreefd naar het behoud en herstel van overstromingsgebieden, stimulering van vrije meandering en naar het opheffen van migratiebarrières. Hier is echter nog geen concreet plan voor. Wel wordt momenteel een ecohydrologisch onderzoek uitgevoerd in opdracht van AMINAL, afdeling Water. Dit is nodig voor de onderbouwing van de toekomstige plannen. Het realiseren van overstromingsgebieden is echter niet eenvoudig omdat er veel belangen mee gemoeid zijn. Er liggen veel landbouwgronden en verspreide bebouwing in de vallei en in het verleden was alles er op gericht om het water zo snel mogelijk af te voeren.

In vergelijking met andere Regionale Landschappen is het Regionale Landschap Noord-Hageland vrij sterk gericht op natuur. In het Regionaal Landschap Kempen en Maasland bijvoorbeeld is recreatie veel belangrijker.

5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Uit de interviews komen verschillende opvattingen naar voren over de manier waarop het natuurbehoud in de valleigebeden gestalte kan krijgen en over de rol die de betrokken actoren daarbij kunnen spelen. Hierin kunnen we twee tegenover elkaar staande natuurbeschermingsstrategieën onderscheiden. Enerzijds is er de opvatting dat de natuur een zelfstandig belang is, dat moet worden beschermd tegen de boze buitenwereld. Vanuit deze opvatting ligt het accent op het aankopen en beheren van natuurterreinen. Dit noemen we de klassieke natuurbeschermingsstrategie. Anderzijds is er de opvatting dat de natuur goed samen kan gaan met andere functies en meer geïntegreerd zou moeten worden met andere vormen van grondgebruik. Hier ligt het accent op het creëren van een breed maatschappelijk draagvlak. Gestreefd wordt naar multifunctionaliteit, meekoppeling en ruimte voor een eigen inbreng van lokale betrokkenen. Dit noemen we de moderne natuurbeschermingsstrategie.

Als illustratie van de klassieke natuurbeschermingsstrategie is in bijlage 2 een artikel opgenomen van F. Prins van de Vereniging Natuurmonumenten. Als illustratie van de moderne natuurbeschermingsstrategie is in bijlage 3 een artikel opgenomen van W. Helmer van Bureau Strooming.

In dit hoofdstuk wordt eerst een nadere omschrijving gegeven van de onderscheiden natuurbeschermingsstrategieën. Vervolgens wordt er gekeken hoe deze strategieën doorwerken in de huidige Vlaamse planningspraktijk en welke perspectief ze bieden voor een effectieve aanpak van het ecologisch herstel van het Scheldestroomgebied.

5.1 Klassieke natuurbescherming

De klassieke natuurbescherming is vooral gericht op het verwerven en beheren van natuurterreinen. Ze is ontstaan in het begin van deze eeuw, als reactie op de grootschalige ontginning van woeste gronden en de geconstateerde aftakeling van het landschap. In de klassieke natuurbescherming wordt ervan uitgegaan dat de natuur een eigen intrinsieke waarde heeft, die beschermd moet worden tegen negatieve beïnvloeding door de mens. Gestreefd wordt naar het behoud van half-natuurlijke landschappen of naar de ontwikkeling van volledige, ongestoorde ecosystemen. In beide gevallen wordt de natuur gezien als een gegeven van hoger orde, dat buiten de mens staat. De natuur wordt vaak geïdealiseerd als het schone en het goede.

In Nederland zijn de eerste natuurbeschermingsorganisaties zoals de Vereniging Natuurmonumenten opgericht in het begin van deze eeuw. In België zijn vanaf 1950 officiële natuurbeschermingsorganisaties actief (Kuijken, 1989). De totale oppervlakte terreinen die in beheer zijn van een natuurbeschermingsorganisatie, is in Vlaanderen procentueel gezien beduidend kleiner dan in Nederland. Het agrarisch gebied buiten de natuurterreinen heeft in Vlaanderen nog wel een hogere natuurwaarde dan in Nederland, omdat het landschap nog niet overal is herverkaveld en veel beken nog niet zijn rechtgetrokken. In de afgelopen decennia neemt echter de aftakeling van het landschap toe en wordt de noodzaak om natuurterreinen veilig te stellen steeds duidelijker gevoeld.

Het ruimtelijk ordeningsbeleid is in België later op gang gekomen en minder sterk ontwikkeld dan in Nederland. De planologische bescherming van natuurgebieden is daarom achtergebleven. Ook worden op dit moment nog ruilverkavelingsprojecten uitgevoerd die puur gericht zijn op de verbetering van de landbouwkundige structuur. De natuurbeschermingsorganisaties zijn vooral bezig om te redden wat er te redden valt. Vaak moet men het daarbij afleggen tegen de grotere macht van de landbouw- en bosbouworganisaties en andere belangenorganisaties. Zeker op het lokale niveau is natuurbescherming nog geen machtsfactor van betekenis.

De meeste natuurbeschermingsorganisaties in Vlaanderen werken vanuit een klassieke natuurbeschermingsstrategie. Men spiegelt zich daarbij aan Nederlandse voorbeelden. Dat geldt ook voor natuurbescherming door de overheid. Het nieuwe Decreet Natuurbehoud is duidelijk gemodelleerd naar het Nederlandse Natuurbeleidsplan. Ook de Ecologische Impulsgebieden en het VEN uit het Decreet Natuurbehoud passen binnen de klassieke natuurbeschermingsstrategie: door het aankopen en beheren van gronden (GEN en GENO) wil men de natuur veiligstellen ten opzichte van andere functies.

5.2 Moderne natuurbescherming

In de moderne natuurbescherming wordt gestreefd naar een bredere inbedding van de natuur in de maatschappij. Men zoekt naar win-winsituaties en naar meekoppeling met andere functies zoals recreatie, delfstoffenwinning, drinkwaterwinning en wonen. Er wordt actief samengewerkt met allerlei belangengroeperingen, op basis van gelijkwaardigheid. De achterliggende natuuropvatting is dat mens en natuur niet tegenover elkaar staan, maar dat de natuur zich kan aanpassen aan de mens en de mens zich kan aanpassen aan de natuur. De natuur is geen statisch gegeven van een hogere orde, maar een dynamische omgevingsfactor die dienstbaar gemaakt kan worden aan de wensen van de maatschappij.

De moderne natuurbescherming is te zien als een reactie op de klassieke natuurbescherming. Gesteld wordt dat er zoveel maatschappelijke claims liggen op het buitengebied, dat het in de praktijk zeer moeilijk is om grote mono-functionele natuurgebieden te realiseren. In plaats van tegen die claims in te gaan wordt geprobeerd om ze zodanig bij te sturen dat ze een bijdrage leveren aan natuurontwikkeling. Enerzijds heeft dit een pragmatische achtergrond: alleen zo is voldoende maatschappelijk draagvlak te creëren voor natuurontwikkeling. Anderzijds is er ook een meer idealistisch motief: door de natuur te integreren met andere functies komt de natuur dichterbij de mens te staan.

De moderne natuurbescherming is in Vlaanderen nog niet zo sterk ontwikkeld. De natuurbeschermingsorganisaties hebben te weinig macht om vanuit een gelijkwaardige positie met andere organisaties te onderhandelen over natuurbehoud en -ontwikkeling. Wel wordt het belang van een bredere samenwerking onderkend om voldoende maatschappelijk draagvlak te krijgen. Ook is er steeds meer aandacht voor de koppeling van projecten voor natuurontwikkeling aan het aspect veiligheid. Dit past binnen de moderne natuurbescherming.

In principe bieden de samenwerkingsverbanden van de Bekkencomités en van de Regionale Landschappen kansrijke mogelijkheden voor de moderne natuur-

bescherming. Deze overlegstructuren zijn gericht op een meer integrale benadering van de ecologische problematiek en op een goede afstemming van belangen. In de praktijk komt hier echter weinig van terecht, omdat de natuurbeschermingsorganisaties in deze overlegstructuren niet worden gezien als volwaardige gesprekspartners en omdat de landbouwlobby een dominante machtsfactor vormt. De landbouwlobby heeft op alle niveaus een sterke invloed op de politiek, waardoor veel milieu- en natuurplannen uiteindelijk toch niet doorgaan.

5.3 Toekomstperspectief

In het Schelde Actie Programma zullen nadere doelstellingen worden geformuleerd voor het ecologisch herstel van de valleigebieden in het Scheldestroomgebied. Ook in het huidige Vlaamse beleid hebben de valleigebieden al een natuurfunctie gekregen. Een belangrijke vraag is hoe deze doelstellingen in de praktijk uitgevoerd kunnen worden. Welke natuurbeschermingsstrategie is hiervoor het meest geschikt? In deze paragraaf wordt nader ingegaan op deze vraag.

Allereerst moet geconstateerd worden dat de ecologische doelstellingen voor de valleigebieden nog weinig concreet zijn en dat hier nog geen consensus over is. Voordat men met de uitvoering van het natuurbeleid kan beginnen, zullen eerst de doelstellingen duidelijk moeten zijn. De manier waarop doelstellingen worden geformuleerd is mede afhankelijk van de gehanteerde natuurbeschermingsstrategie.

In de klassieke natuurbeschermingsstrategie worden doelstellingen puur vanuit de natuur benaderd, met behulp van de ecologische wetenschap. In Nederland heeft dit geresulteerd in een uitgewerkt stelsel van natuurdoeltypen en doelsoorten. Vervolgens worden deze natuurdoeltypen en doelsoorten door de overheid vertaald naar gebiedsgerichte natuurplannen (gebiedsvisies). Per gebied wordt aangegeven waar welke natuurdoeltypen moeten worden gerealiseerd en welke doelsoorten worden nagestreefd. Dit past binnen de Nederlandse centralistische planningstraditie. In de praktijk blijkt echter dat de natuurplannen vaak weinig maatschappelijk draagvlak vinden. Door lokale groeperingen worden ze vaak als dwingend ervaren. Men herkent zich niet in de gehanteerde werkwijze van natuurdoeltypen, ook al heeft men wel hart voor natuur en landschap. Er is geen ruimte voor eigen kennis en inbreng. De plannen roepen vaak veel maatschappelijke weerstand op, waardoor de uitvoering van het natuurbeleid in gevaar komt.

In het Vlaamse Decreet Natuurbehoud wordt gesproken van afbakeningsplannen. In deze plannen zullen het Vlaams Ecologisch Netwerk (GEN en GENO's) en de verwevingsgebieden (IVON) concreet worden begrensd. Vervolgens moeten voor de begrensde gebieden natuurrichtplannen worden opgesteld. De natuurrichtplannen worden opgesteld door de Administratie bevoegd voor het natuurbehoud of door een door de Vlaamse Regering erkende instelling. De inhoud van deze plannen is echter nog niet duidelijk. Het is denkbaar dat men net als in Nederland natuurdoeltypen en doelsoorten zal willen aanwijzen. Het Nederlandse systeem van door de overheid aangewezen natuurdoeltypen en doelsoorten lijkt echter minder geschikt voor de Vlaamse situatie. In Vlaanderen is er minder een traditie van centralistische planning. Men is eerder geneigd om in de wandelgangen zaken ad hoc te regelen dan om dingen vast te leggen in nota's en visies. Het

gevaar is aanwezig dat gedetailleerd ingevulde natuurrichtplannen eerder averechts werken omdat ze maatschappelijke weerstand kunnen mobiliseren. Dit geldt ook en misschien nog meer voor de afbakeningsplannen. De Groene Hoofdstructuur is uiteindelijk gesneuveld toen de Vlaamse overheid tot op perceelsniveau gebieden ging aanwijzen. Op dat moment werd onder regie van de Boerenbond een tegenoffensief ingezet. Vanuit de natuurorganisaties wil men dan ook liever niet met uitgeschreven visies en uitgetekende kaarten werken, omdat men bang is dat deze voortijdig worden afgeschoten.

Gesteld kan worden dat het waarschijnlijk niet effectief is als hogere overheden (zoals het Vlaamse Gewest of de ICBS) tot op perceelsniveau ecologische doelstellingen vastleggen. Toch is het noodzakelijk dat hogere overheden een kader aangeven.

Ten eerste is er namelijk een duidelijke sturing nodig om te komen tot een samenhangende ecologische structuur in het Scheldestroomgebied. Dit kan niet worden overgelaten aan ad-hocbeslissingen op het lokale niveau. Sommige zaken zoals het opheffen van migratiebarrières voor vissen en de verbetering van de waterkwaliteit vragen om een centrale sturing. Ook voor het bepalen van de natuurdoelstellingen van een bepaald terrein is een richtinggevend kader nodig. De doelstellingen moeten mede zijn gebaseerd op de ligging van dat terrein in het grotere geheel van het Scheldestroomgebied. Zo zal bijvoorbeeld voor de Zwarte Beek een accent gelegd moeten worden op die levensgemeenschappen die kenmerkend zijn voor een bovenloop (bron- en beekgemeenschappen, natte heide en veenmoeras) en zal de waterhuishouding daarop moeten worden afgestemd (waterconservering, voedselarm water). Voor de Demer zal het accent moeten komen te liggen op de levensgemeenschappen van een laaglandrivier (broekbossen, overstromingsmoerassen en rivierbegeleidende loofbossen), met de daarbij behorende waterhuishouding (overstromingen, voedselrijker water). In de huidige situatie is er veelal onvoldoende inzicht in de plaats van afzonderlijke natuurterreinen in de ecologische structuur van het totale Scheldestroomgebied.

Ten tweede moet er een centraal natuurbeleid zijn om ervoor te zorgen dat de natuurbescherming op het regionale en lokale niveau voldoende macht kan ontwikkelen en voldoende middelen tot haar beschikking krijgt. Als er geen richtinggevend en taakstellend beleid van hogerhand is, is er het gevaar dat de natuurbescherming in de belangenafweging ondergesneeuwd raakt. Juist op het regionale en lokale niveau geven economische belangen nogal eens de doorslag, ten koste van natuur- en landschapswaarden. Economische belangenorganisaties, zoals de Boerenbond, zijn hier veel sterker vertegenwoordigd in politiek en bestuur dan natuurbeschermingsorganisaties. Om dit te kunnen doorbreken is het goed als er centraal beleid is, waar de lokale en regionale natuurbeschermingsorganisaties op terug kunnen vallen. Het blijkt ook dat EG-regelingen als de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn een belangrijke stimulans hebben betekend voor de natuurbescherming in Vlaanderen. Van aanvullend beleid vanuit de ICBS zou een vergelijkbaar effect uit kunnen gaan. De bescherming van natuurwaarden van nationaal en internationaal belang kan niet overgelaten worden aan lokale overheden, omdat deze vaak een beperkter blikveld hebben en ook onvoldoende middelen kunnen inzetten voor natuurbehoud en -ontwikkeling.

Hierboven is een dilemma voor het natuurbeleid in Vlaanderen geschetst. Enerzijds is gesteld dat gedetailleerde natuurontwikkelingsplannen, die door het Gewest worden uitgewerkt, waarschijnlijk weinig kans maken op uitvoering.

Anderzijds is gesteld dat er een centrale sturing nodig is om op het regionale en lokale niveau natuurontwikkeling van de grond te krijgen. De kunst is om een goed evenwicht te vinden tussen wat centraal vastgelegd wordt en wat wordt overgelaten aan de lokale betrokkenen. Ofwel een evenwicht tussen klassieke natuurbescherming (duidelijke functietoewijzing en taakstelling, te realiseren oppervlakte natuurgebied, natuurdoelen, doelsoorten) en moderne natuurbescherming (pragmatische en flexibele aanpak, ruimte voor inbreng van andere functies en lokale betrokkenen).

5.4 Aanbevelingen

In deze paragraaf wordt een voorstel gedaan over hoe het evenwicht tussen klassieke en moderne natuurbescherming er in de praktijk van het studiegebied uit kan zien. Een sleutelrol is hierbij toegedacht aan de Bekkencomités.

De Bekkencomités zouden een belangrijke rol kunnen spelen bij de uitvoering van gebiedsgericht water- en natuurbeleid. In de Bekkencomités zijn verschillende bestuurslagen en maatschappelijke organisaties vertegenwoordigd, zodat een brede afweging kan worden gemaakt en in principe ook een breed draagvlak aanwezig is voor voorgestelde maatregelen. Omdat de Bekkencomités een geheel stroomgebied omvatten, komen allerlei hydrologische samenhangen, die ook voor de natuur erg belangrijk zijn, goed in beeld. Bekkencomités zijn aangewezen organisaties voor integraal waterbeheer. De Bekkencomités zouden ook de afbakeningsplannen voor het VEN en de daarbij behorende natuurrichtplannen moeten opstellen. Hiertoe zou de vaste werkgroep ecologie, die in elke Bekkencomité is opgenomen, extra middelen en bevoegdheden moeten krijgen. In die werkgroep zijn zowel ambtelijke als particuliere natuurbeschermingsorganisaties vertegenwoordigd. Een en ander betekent dat de Bekkencomités ten opzichte van de huidige situatie een bredere taakstelling en bevoegdheid krijgen. Ze zullen zich in ieder geval niet moeten beperken tot natte natuurgebieden, maar zich op het gehele stroomgebied moeten richten.

De Ecologische Impulsgebieden zouden in dit model ondergebracht kunnen worden in de Bekkencomités. Zij werken dan niet meer rechtstreeks voor AMINAL, maar worden aangestuurd door het Bekkencomité. Dit geeft extra uitvoeringsinstrumentarium voor het Bekkencomité en bevordert een meer integrale aanpak van de Ecologische Impulsgebieden. De Regionale Landschappen, met hun specifiek toeristisch-recreatief profiel, passen minder goed binnen de werking van een Bekkencomité en zullen een meer zelfstandige positie behouden.

Van belang is dat de Bekkencomités op een goede manier worden aangestuurd door het Vlaamse Gewest en indirect door de ICBS. Door de ICBS zou per stroomgebied aangegeven moeten worden welke ecosystemen prioriteit hebben, vanuit het perspectief van het Scheldestroomgebied als geheel. Door het Vlaamse Gewest zou dit per stroomgebied vertaald moeten worden naar concrete taakstellingen. Per stroomgebied zou aangegeven kunnen worden hoeveel hectaren van bepaalde ecosystemen gerealiseerd moeten worden en op welke grotere structuren aangesloten moet worden. De precieze invulling hiervan wordt overgelaten aan het Bekkencomité. Het Vlaamse Gewest toetst achteraf of de plannen van het Bekkencomité voldoen aan de taakstelling.

Stroomgebieden die binnen het Scheldestroomgebied een belangrijke natuurfunctie vervullen, zullen een zwaardere taakstelling krijgen dan stroomgebieden die ecologisch gezien minder interessant zijn. Dit zorgt ervoor dat prioriteiten gelegd worden bij de, in internationaal opzicht, belangrijkste natuurwaarden. Dit heeft de voorkeur boven een gelijkmatige uitspreiding van natuurontwikkelingshectaren over alle stroomgebieden. In de huidige planvorming wordt bij de verdeling van de hectaren nog te weinig gekeken naar de grotere ecologische structuren.

AMINAL heeft een belangrijke rol bij het formuleren van de taakstelling voor het Bekkencomité en bij het toetsen van de plannen. Het Instituut voor Natuurbehoud kan de wetenschappelijke onderbouwing leveren voor de taakstelling en de plantoetsing door AMINAL. Daarnaast zou het Instituut ook kunnen optreden als wetenschappelijk adviesbureau voor de Bekkencomités. Een Bekkencomité zou het Instituut bijvoorbeeld kunnen vragen om een ecosysteembeschrijving op te stellen van een bepaald prioritair gebied.

LITERATUURLIJST

AMINAL, afdeling Water, 1997. De structuur van de Bekkencomités; interne notitie.

Decler, K., 1995. Natuurontwikkeling in Vlaanderen: een eerste balans. In: De Levende Natuur; themanummer Natuurontwikkeling 1995/5, blz. 158-166.

Deneef, R., 1984. De Demervallei tussen Aarschot en Werchter. Deel 2. In: M & L, tweemaandelijks tijdschrift van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu. 1984/6, blz. 43-54.

De Pue, E. et al., 1995. Milieuzakboekje 1995: Leidraad voor de milieuwetgeving in Vlaanderen; negende herwerkte druk. Antwerpen.

ICBS, 1997. De kwaliteit van de Schelde in 1994.

Helmer, W., 1996. Waanzinnige oases. In: Barendregt, A. et al., 1996. Natuurontwikkeling, Zin of waanzin? n.a.v. een symposium georganiseerd door Beaufort op 6 oktober 1995 te Utrecht, blz. 81-90. Universiteit Utrecht.

Heirman, J.-P., 1995. Visie op het waterbeheer in Vlaanderen vanuit een milieu- en natuuroogpunt. In: 3de Internationaal Schelde-symposium, Integraal Waterbeheer Schelde-Estuarium; Referatenboek. blz. 121-123.

Kuijken, E., 1989. Natuurbehoud in Vlaanderen: naar Nederlands model?. In: Stichting Meander, 1989. Nieuwe strategieën voor natuurbescherming; een selectie van essays uit de prijsvraag van Stichting Meander. blz. 171-184. Utrecht.

Meire, P. et al. (red.), 1995. De Schelde: een stroom natuurtalent. Instituut voor Natuurbehoud, Hasselt.

Meire, P., 1996. Integraal waterbeheer in het Schelde-estuarium; een uitdaging. In: Nieuwsbrief, driemaandelijks tijdschrift van Stichting Algemeen-Nederlands Congres vzw. 1996/1, blz. 13-16.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, z.j. Ontwerp Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen.

Paulissen, G., 1995. Vlaanderen kan niet meer zonder een ruimtelijk structuurplan. In: BLAUWE KAMER Profiel 1995/2, blz. 6-7.

Prins, F., 1994. Beheer van natuur en landschap door Natuurmonumenten. In: Elerie, J.N.H. en C.A.M. Fleischer - van Rooijen, 1994. Omstreden ruimte; een discussie over de toekomst van het landelijk gebied, blz. 72-77. Regio-project, Groningen.

Rooy, M.L. de, 1993. De Schelde, ecologie, watervervuiling en waterkwaliteitsbeleid in het Scheldestroomgebied. Uitgave van "Grenzeloze Schelde".

Schneiders, A. en C. Wils, 1995. Een beleidsvisie voor het herstel van waterlooptypen in Vlaanderen. Universitaire Instelling Antwerpen i.o.v. AMINAL afdeling Water.

Vanlook et al., z.j. Ecologisch Impulsgebied Beekdallandschap Zwarte Beek. Folder Bezoekerscentrum "De Watersnip", Koersel Beringen.

Verheyen, R. et al., 1991. Naar een ecologisch herstelplan voor de Schelde. In: Water 1991/nr. 60, blz. 195-203.

Vlaamse Milieumaatschappij, 1996. Waterkwaliteit 1995; jaarverslag meetnet oppervlaktewater.

Vlaamse Milieumaatschappij, 1997. Waterkwaliteit 1996; jaarverslag meetnet oppervlaktewater.

Vrancken, J., 1994. Het plan IJsvogel: Natuurherstel van onze beken en valleien, ontwerp-rapport. Regionaal Landschap Noord-Hageland.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Alluviale gronden: rivierafzettingen

AMINAL: Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer van het Departement Leefmilieu en Infrastructuur

Bekken: Vlaams voor stroomgebied

BWK: Biologische Waarderingskaart van Vlaanderen

Conservator: beheerder van een natuurterrein

Decreet: wet, uitgevaardigd door de Gewestelijke overheid

EIG: Ecologisch Impulsgebied

Estuarium: mondingsgebied van een rivier in de zee

Getijdenrivier: rivier met wisselende waterstanden als gevolg van eb- en vloedwerking

GEN: Grote Eenheid Natuur

GENO: Grote Eenheid Natuur in Ontwikkeling

ICBS: Internationale Commissie voor de Bescherming van de Schelde

IVON: Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk

MINA-plan: Milieu- en Natuurbeleidsplan van het Vlaams Gewest, vergelijkbaar met het Nederlandse Milieubeleidsplan

Natuurverbindingsgebieden: gebieden die ongeacht hun oppervlakte van belang zijn voor de migratie van planten en dieren tussen de gebieden van het Vlaams Ecologisch Netwerk en/of natuurreservaten en die strook- of lijnvormig zijn met een aaneenschakeling van kleine landschapselementen (bron: Voorontwerp Decreet Natuurbehoud).

Natuurverwevingsgebieden: aaneengesloten gebieden waarin verschillende functies voorkomen en die gekenmerkt zijn door de aanwezigheid van hoge natuurwaarden, waarvan de duurzaamheid kan worden bereikt door het realiseren van het stand-stillbeginsel, het instandhouden en herstellen van de structuurkenmerken van de waterlopen, het instandhouden en herstellen van de waterhuishouding, het reliëf en de bodem en het bevorderen van het onderhoud en de ontwikkeling van de natuurwaarden (bron: Voorontwerp Decreet Natuurbehoud).

Polders en wateringen: Belgische waterschappen

Sensibilisering: voorlichting, educatie en andere publiekgerichte activiteiten van de overheid, gericht op het vergroten van het maatschappelijk draagvlak voor impopulaire maatregelen

Sigma plan: plan voor dijkverhogingen (tot sigma hoogte) en andere maatregelen om de veiligheid tegen overstromingen te verhogen.

Valleigebied: alle gronden die deel uitmaken van het (voormalig) overstromingsgebied van de betreffende rivier

VEN: Vlaams Ecologisch Netwerk

VLAREM: Vlaams Reglement voor de Milieuvergunning

VMM: Vlaamse Milieumaatschappij

Wachtbekken: Bassin voor het opvangen van piekafvoeren van rivieren, aangelegd om overstromingen elders tegen te gaan

FIGUREN

Figuur 1. Ligging studiegebied

Figuur 2. Ligging groengebieden volgens Gewestplan en Vogelrichtlijngebieden

Figuur 3. Ligging natuurreservaten en natuurprojectgebieden

Figuur 4. Het Scheldestroomgebied

Figuur 5. Doorsnede grondwaterstroming Demervallei

Figuur 6. Meenderafsnijdingen Demerloop sinds einde 18e eeuw

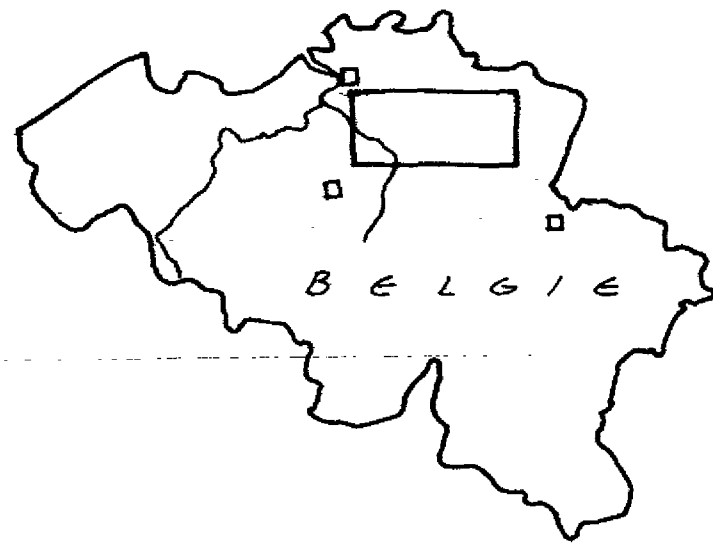

Fig.1 Ligging studie-
gebied

- grens studiegebied
- bebouwde kern
- wegen
- ~ waterlopen
- ||||| bos
- ≡≡≡ drassig terrein

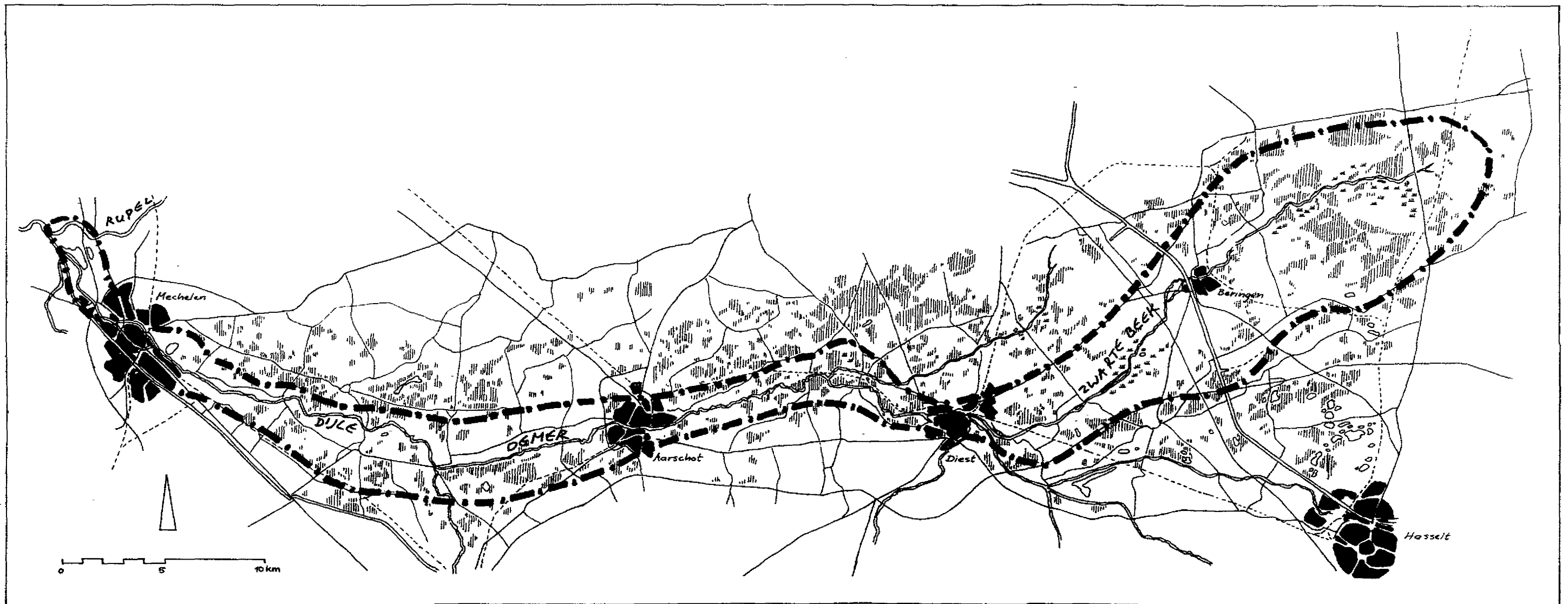

Fig. 2: Ligging groengebiede
volgens Gewestplan e.
Vogelrichtlijngebieden

- ||||| natuur - en bosgebieden
volgens Gewestplannen
- ☐ Vogelrichtlijngebied

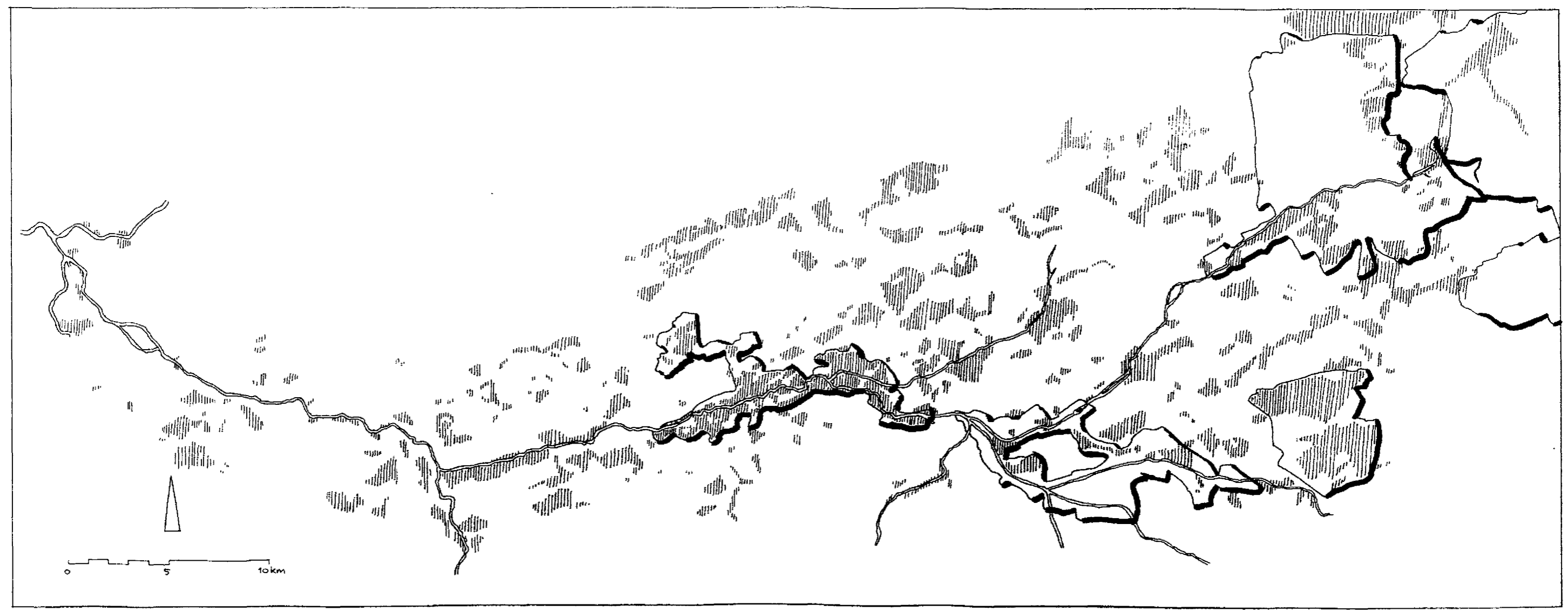

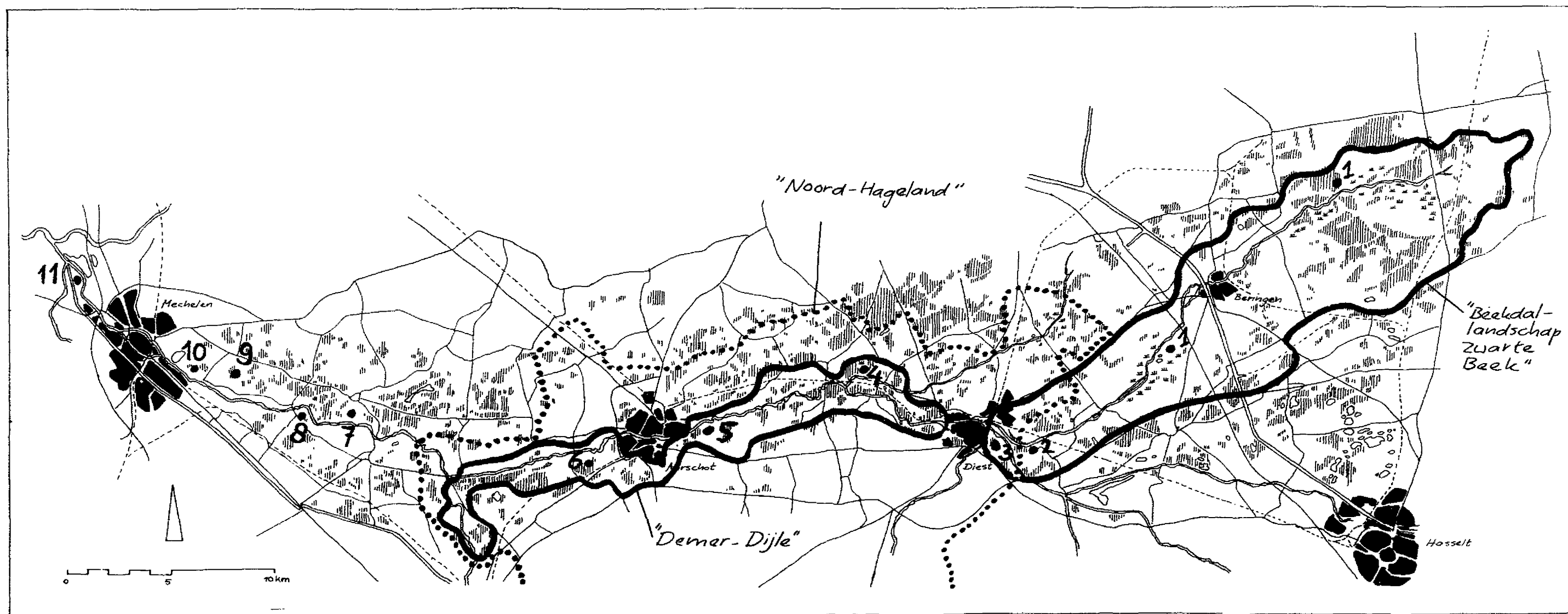
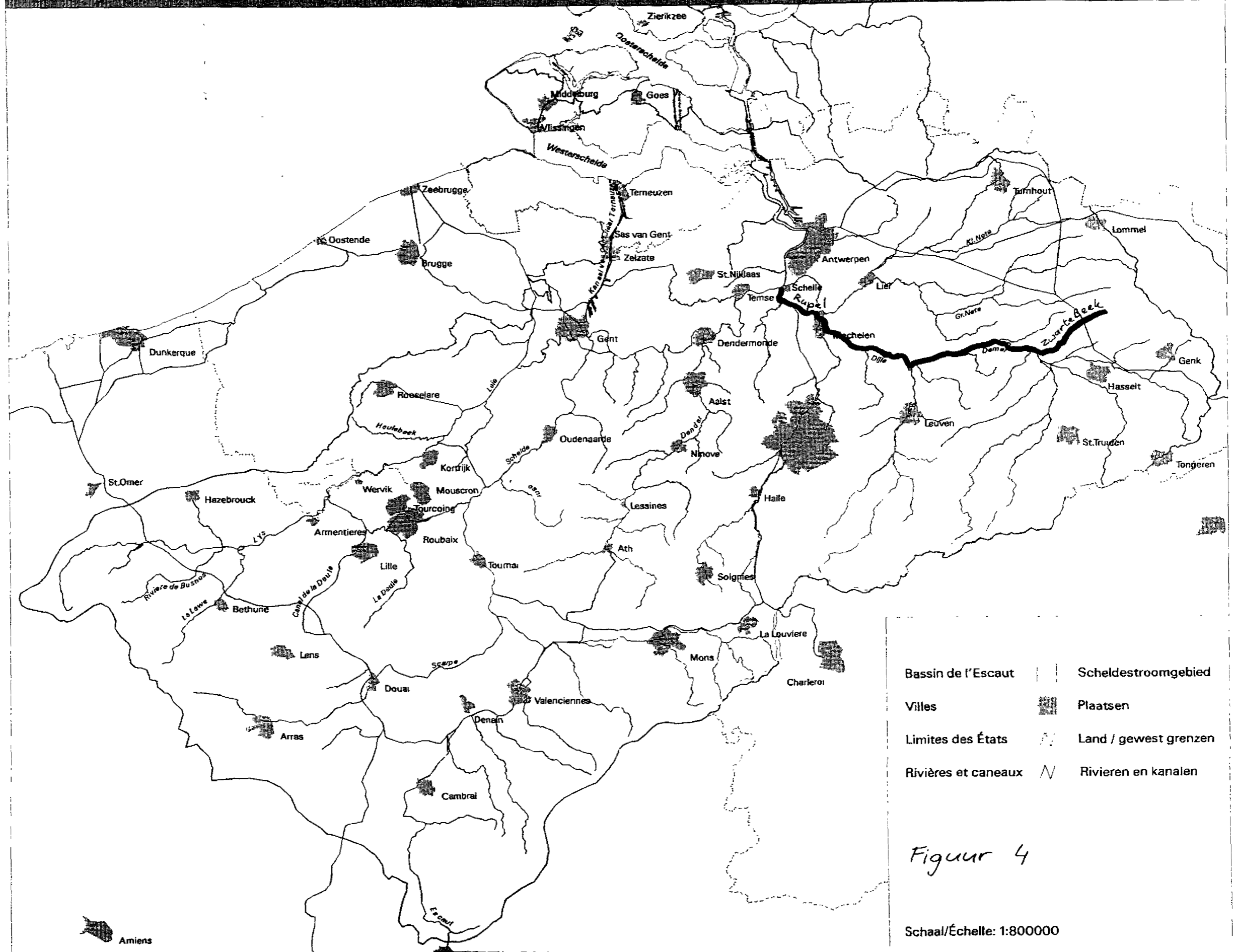

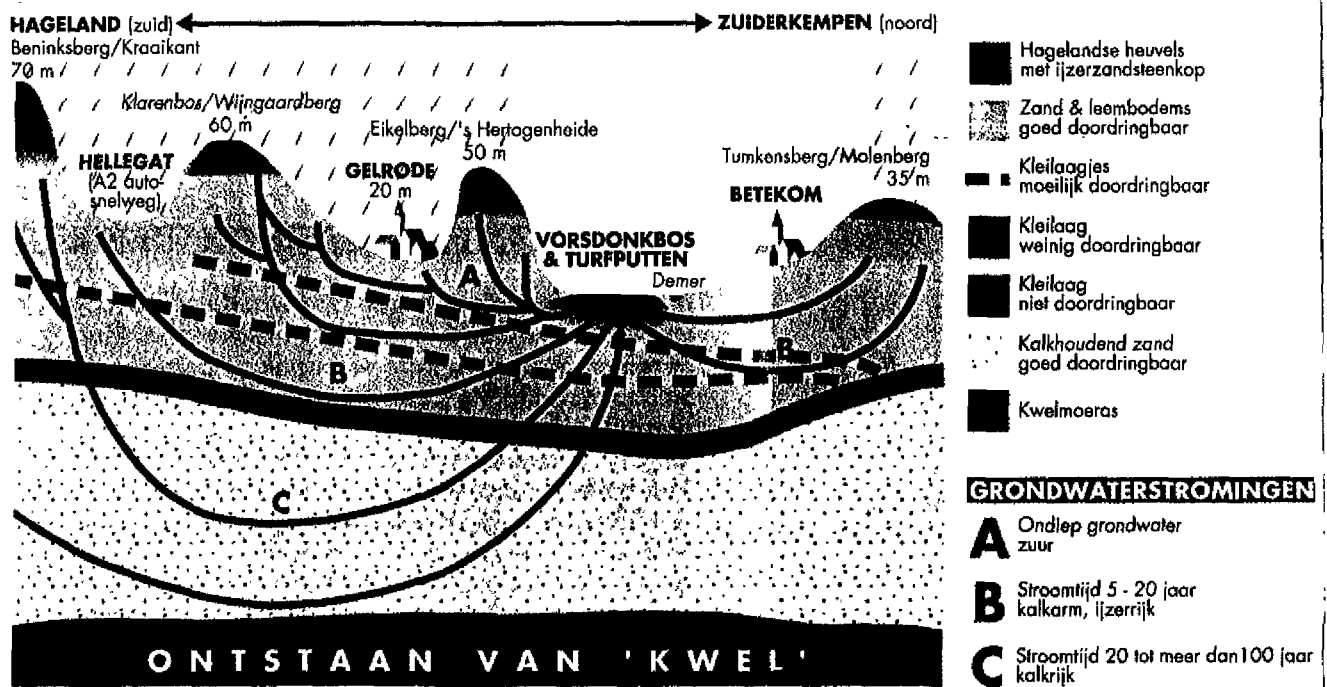
Fig.3 Ligging natuur-
reservaten en
natuurprojectgebieden

 Ecologisch Impulsgebied
 Regionaal Landschap

- Natuurrreservaten:
- 1. Valleij van de Zwarte Beek
- 2. Gorenbroek
- 3. Webbeek omsbroek / Halve Maan
- 4. Demerbroeken
- 5. Achter Schoonhoven
- 6. Vordonk bos / Turfputten
- 7. Broekelei
- 8. Hollaken Bosch
- 9. Mispeldonk / Kassenbroek
- 10. Dijleboorden / Mechelsbroek
- 11. Oude Dijk - arm

Figuur 5. Doorsnede grondwaterstroming in Demervallei (Bron: Natuurreservaten VZW)

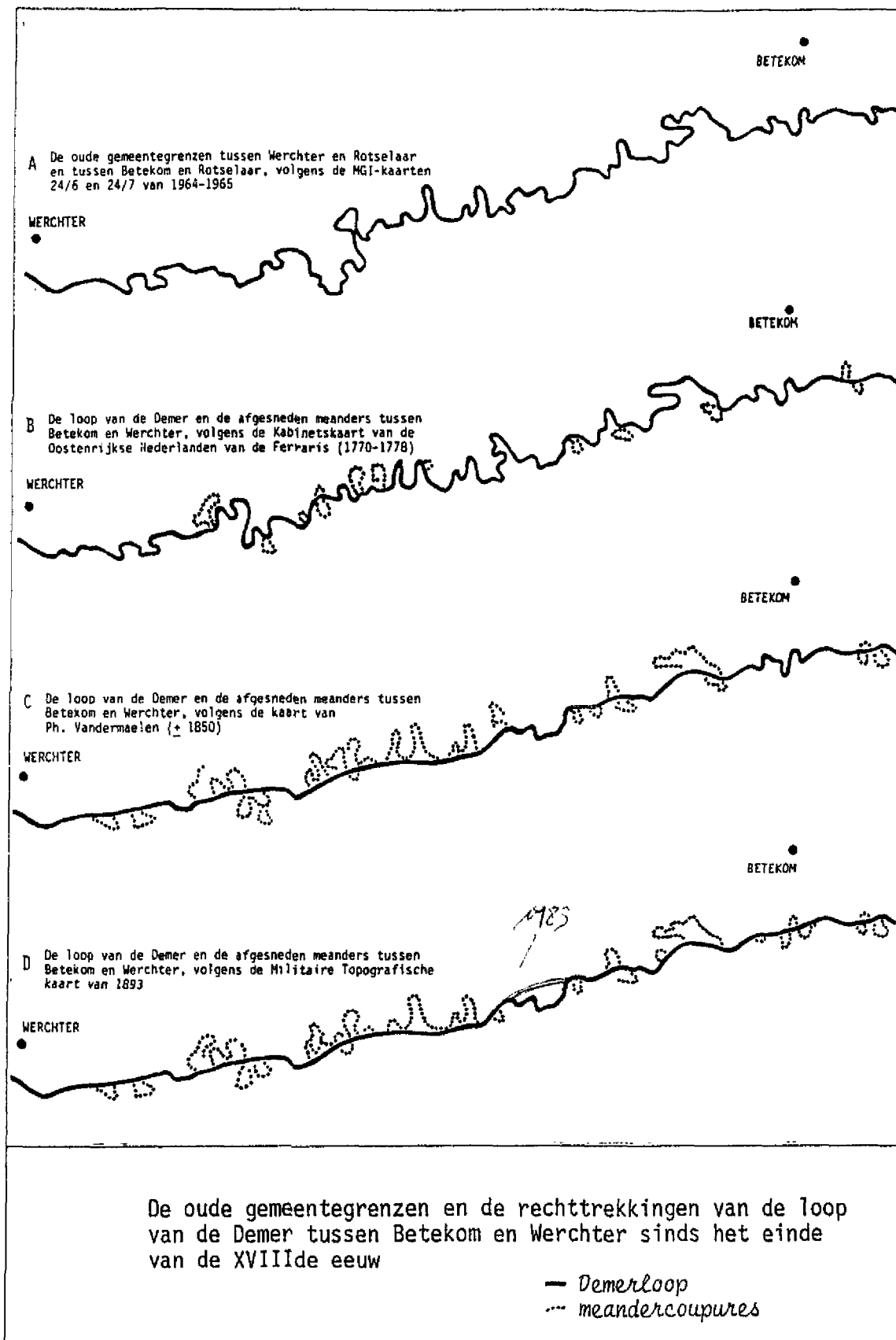
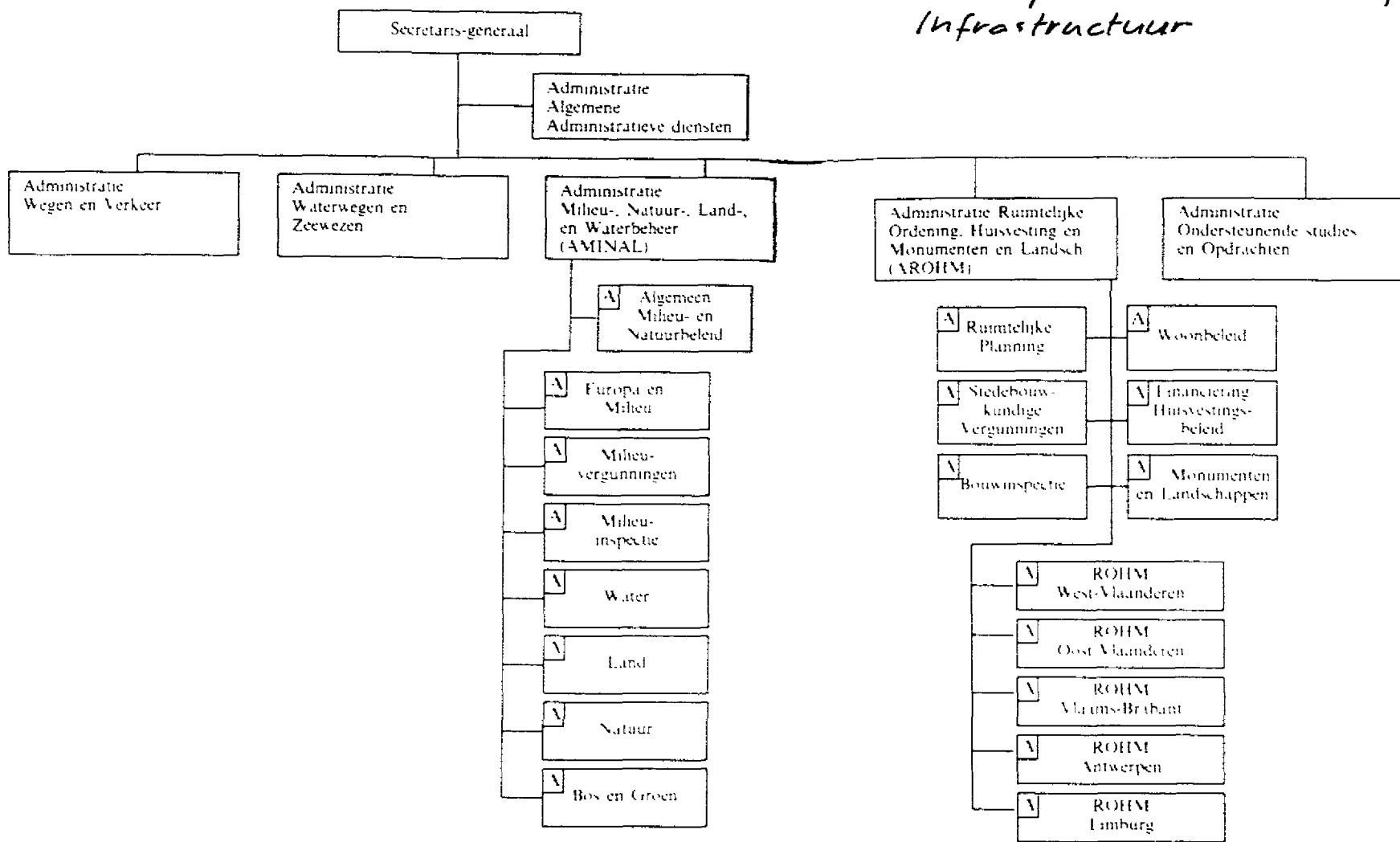

Fig. 6 bron: Deveef, R., 1984

BIJLAGEN

- Bijlage 1. Organisatieschema Departement Leefmilieu en Infrastructuur
- Bijlage 2. Artikel F. Prins
- Bijlage 3. Artikel W. Helmer

Bijlage 1: Organisatie schema van het Departement van Leefmilieu en Infrastructuur

A = Afdeling

A Afdeling

Waanzinnige oases

W. Helmer

Stroming b.v. / Stichting Ark

Inleiding

STROMING is een groep mensen, die plannen maakt voor natuur- en landschapsontwikkeling. Aanvankelijk waren we vooral werkzaam in het rivierengebied, maar we richten ons sinds kort ook op de grotere beekdalen en de Nederlandse kust.

Om de eigen ideeën over natuurontwikkeling te toetsen, maar ook om er met anderen een open discussie over te kunnen voeren, is een aantal voorbeeldgebieden gerealiseerd. Dit zijn er inmiddels zo'n 25, met een totale oppervlakte van ca. 1000 ha. Om deze voorbeeldterreinen te beheren, om er onderzoek te verrichten en voorlichting te geven, is een aparte organisatie in het leven geroepen: de stichting ARK. Samenwerking vindt plaats met tal van overheidsinstanties, natuurbeschermingsorganisaties, particulieren en het bedrijfsleven. Veel activiteiten worden hierbij uitgevoerd voor het Wereld Natuur Fonds.

Natuurontwikkeling

Het is in deze bundel al een aantal keren opgemerkt dat de term natuurontwikkeling een bron van spraakverwarring is. Er zijn al diverse definities gegeven en ik zou er de mijne aan toe kunnen voegen. Ik geef er echter de voorkeur aan om het thema te behandelen vanuit zijn culturele context. Natuurontwikkeling is namelijk op de eerste plaats een maatschappelijk fenomeen dat halverwege de jaren tachtig opgekomen is uit onvrede over de statische benadering van natuur en maatschappij van de klassieke natuurbescherming. Daar wordt verderop in de tekst op teruggekomen. Natuurontwikkeling is natuurlijk ook een reactie op de verdere aftakeling van bestaande natuurwaarden en een herontdekking van de eigen kracht van de natuur. Tenslotte is natuurontwikkeling geworteld in een veranderende maatschappij, die steeds minder door de landbouw en steeds meer door stedelijke belangen gedomineerd wordt.

De natuurontwikkelingsplannen van Strooming kenmerken zich door

- meer ruimte voor natuurlijke processen,
- koppeling met economische functies die voorwaarden scheppen voor nieuwe natuurgebieden,
- gastvrijheid in de richting van het publiek.

Dit laatste wordt benadrukt omdat in de bijdragen van de andere sprekers soms het verwijt doorklinkt als zou natuurontwikkeling een mensvreemde bezigheid zijn.

Cultuurontwikkeling

Veel tegenstanders van natuurontwikkeling zeggen op te komen voor de natuur die kenmerkend is voor het Nederlandse cultuurlandschap. Terecht merken ze daarbij op dat natuur en cultuur in Nederland onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Men maakt echter een principiële fout wanneer men de relatie cultuur-natuur in een landbouwkundige context fixeert. Cultuur wordt dan verengd tot het in cultuur brengen van land, cultuurtechniek e.d., terwijl de Nederlandse cultuur een veel bredere relatie met haar natuurlijke omgeving onderhoudt, zoals delfstoffenwinning of in de recreatieve sfeer. Deze vernauwing van het blikveld is begrijpelijk voor de generatie natuurbeschermers, die opgegroeid is in een boerenlandschap met bloemrijke weilanden, kraakheldere

sloten en akkers vol Korenbloemen. Zij kunnen zich tenminste nog iets voorstellen bij 'agrarisch natuurbeheer', zoals dat tegenwoordig door bepaalde belangengroepen en politici bepleit wordt.

Maar wie die achtergrond niet heeft (en dat is inmiddels het overgrote deel van de Nederlanders) kan met een dergelijke cultuuropvatting niet uit de voeten. Het boerenland biedt aan hen geen aantrekkelijk natuurperspectief, raakt niet aan hun dagelijkse culturele leven en maakt ook geen nostalgische gevoelens los. Tegelijkertijd zien ze wel uitdijende steden, waarin de vraag naar bouwstoffen, drinkwater, maar ook naar natuur- en recreatiegebieden toeneemt. Wie oog heeft voor deze ontwikkeling van het cultuurlandschap beseft dat niet langer de landbouw maar de stedelijke behoeften van Nederland de drijfveer zijn geworden om de relatie tussen cultuur en natuur kwaliteit te geven.

Het is kortom hoog tijd om de begrippen natuur en cultuur uit hun landbouwkundige verstrengeling te halen en naar een nieuwe synthese te zoeken. Zo is natuurontwikkeling voor ons zowel een zoektocht geworden naar de oorspronkelijke natuurlijke processen in Nederland, als naar de mogelijkheden die de moderne maatschappij biedt om hieraan weer ruimte te geven.

Millingerwaard duinvorming tijdens hoogwater op voormalige maisakkers, twee jaar na aanvang van de natuurontwikkeling (Foto Wouter Helmer)

Emancipatie

Door de teloorgang van de natuur in het boerenland kon een herbezinning op de natuurbescherming en vooral op welke natuur ze nu eigenlijk beschermt, niet uitblijven. Zeker niet toen de natuur zelf zijn veerkracht toonde in gebieden als de Oostvaardersplassen. Een nieuwe generatie natuurbeschermers herkende in deze spontane natuurontwikkeling een eigentijdse motivatie om actief te worden:

- de natuur bleek krachtiger dan we steeds gedacht hadden;
- de moderne maatschappij bleek niet per definitie schadelijk voor de natuur, maar leek ook voorwaarden te kunnen scheppen waaronder spectaculaire natuurverschijnselen tot uiting komen;
- de natuurbeschermers kregen bewijsmateriaal in handen om een belangrijke rol te gaan spelen in de ruimtelijke ordening van het nieuwe cultuurlandschap.

In die zin kan het fenomeen natuurontwikkeling ook beschouwd worden als de emancipatie van de natuurbescherming, waardoor ze in staat is gesteld om haar natuurbeeld te laten meegroeien met de veranderende maatschappij

Spontane ontwikkeling

Gebieden als de Oostvaardersplassen hebben de essentie duidelijk gemaakt van wat natuur is. Ruimte voor spontane ontwikkeling is ook het motto waaronder wij in het rivierengebied aan de slag zijn gegaan. Door plannen voor natuurontwikkeling steeds direkt te koppelen aan concrete voorbeeldprojecten hebben we inmiddels de nodige ervaring opgedaan met processen als erosie en sedimentatie, overstromingen, duinvorming, natuurlijke begrazing en bosvorming. Waar we vijf jaar geleden nog naar het buitenland moesten om referentiebeelden voor een natuurlijke rivier te verzamelen, zijn de binnenlandse voorbeeldgebieden inmiddels een veel grotere bron van kennis geworden.

We hebben niet een bepaald natuurdoeltype of iets dergelijks voor ogen, omdat het streven daarnaar onverwachte ontwikkelingen zou kunnen belemmeren. Wel hebben we gekozen voor herintroductie van een aantal grote herbivoren (bevers, half-wilde paarden en runderen) omdat we voldoende aanwijzingen hebben dat dergelijke dieren een sleutelrol spelen in de

natuurlijke structurering van het rivierenlandschap. Onder invloed van natuurlijke begrazing ontstaat het hele scala aan meer en minder begraasde vegetaties en hun bijbehorende fauna, terwijl ook grote stukken onbegraasd blijven. Verder bestaat de inrichting van onze voorbeeldterreinen uit niet veel meer dan het opruimen van alle tussenrasters zodat zo groot mogelijke eenheden ontstaan.

Deze aanpak is in alle voorbeeldgebieden dezelfde, maar in tegenstelling tot wat veel mensen verwachten, leidt dat niet tot uniformiteit in het landschap. Integendeel: de vele honderden planten- en diersoorten blijken, in wisselwerking met de eindeloze variatie aan bodemtypen, waterstromen en waterstanden, windinvloeden, etc op iedere plek weer een ander landschap te veroorzaken. Het in natuurbeschermingskringen veel gehuldigde idee dat menselijk beheer tot meer variatie zou leiden, wordt op iedere vierkante meter gelogenstraft.

Meekoppeling

Het sneeuwbaaleffekt dat de voorbeeldterreinen in het rivierengebied hebben veroorzaakt, was zeker niet opgetreden wanneer we de terreinen alleen vanwege de natuur hadden beschermd of zelfs afgesloten hadden voor publiek. Juist door steeds meer mensen, organisaties, overheden en bedrijven te laten inzien dat ook zij belang hebben bij natuurontwikkeling, vindt een exponentiele groei van het aantal nieuwe natuurgebieden plaats. Dat belang kan zeer verschillend zijn.

- drinkwaterbedrijven hebben er belang bij dat er geen meststoffen meer naar het grondwater uitspoelen;
- ontgronders hebben er belang bij dat ze een kleiput, na afgraving, niet meer als landbouwgrond hoeven te hercultiveren, maar als natuur kunnen achterlaten;
- gemeenten zien de bewegingsvrijheid van hun burgers toenemen wanneer ze een vrij toegankelijk natuurgebied voor de deur krijgen.

Om andere redenen lopen er samenwerkingsprojecten met Rijkswaterstaat, recreatie-ondernemers, waterschappen, particuliere grondeigenaren en natuurlijk diverse natuurbeschermingsorganisaties. Eén van de bekendste voorbeelden is inmiddels het Grensmaas-project, waar grootschalige, maar ondiepe,

grindwinning de komende jaren gaat bijdragen aan zowel de oplossing van het hoogwaterprobleem als aan de totstandkoming van meer dan 1500 ha natuur- en recreatiegebied. Ook de dijkverzwaring in het rivierengebied wordt momenteel uitgevoerd in combinatie met natuurontwikkeling. Kleiwinning in de uiterwaard levert specie aan de dijk, draagt door verlaging van het maaiveld bij aan de afvoercapaciteit van het winterbed en schept gunstige voorwaarden voor oorbossen en nevengeulen.

Millingerwaard: stroomdalvegetatie op voormalig boerenweiland, twee jaar na start. (Foto Wouter Helmer)

Scheiding en verweving

De koppeling van natuurontwikkeling met andere functies vindt in feite op twee manieren plaats:

- óf er is sprake van dat de andere functie gunstige voorwaarden schept voor een spontane en duurzame natuurontwikkeling (grindwinning, kleiwinning of woningbouw als financier van nieuwe natuur),
- óf de betreffende functie laat zich goed combineren met spontane natuurprocessen (drinkwaterwinning, natuurgerichte recreatie)

Daarom is er ook geen plaats voor 'agrarisch natuurbeheer' in natuurontwikkelingsprojecten. Landbouw laat, zelfs in zijn meest extensieve vorm, geen ruimte voor natuurlijke processen als langdurige inundaties, kwel of hoge grondwaterstanden, erosie en sedimentatie, dunvorming, bosontwikkeling, etc. Een natuurlijke begrazingsdichtheid van minder dan een dier per drie hectare is in geen enkele bedrijfsvoering in te passen en dan hebben we het nog niet eens over de moeizame combinatie van landbouw met openstelling voor publiek.

In dit kader wil ik nog even terugkomen op de vaak gevoerde discussie over het al dan niet scheiden van functies in het buitengebied. Vaak worden daarbij natuurontwikkeling en scheiding van functies in één adem genoemd. Met de bovengenoemde voorbeelden wil ik duidelijk maken dat die scheiding vooral natuurontwikkeling en landbouw betreft.

De ruimtelijke scheiding met landbouw maakt het mogelijk om natuurontwikkeling juist met tal van andere functies zoals drinkwaterwinning, recreatie en winning van grondstoffen te verweven.

Agrarisch natuurbeheer

Juist de landbouw heeft zich een schaal, flexibiiteit en intensiteit aangemeten, die zich niet meer laat combineren met enige natuurwaarde van betekenis. Daarom ook is 'agrarisch natuurbeheer' geen alternatief voor natuurontwikkeling. Vergeleken met natuurontwikkeling kan door 'agrarisch natuurbeheer' slechts een fractie van het totale spectrum aan levensvormen in een bepaald gebied tot ontwikkeling worden gebracht. Dat is geen diskwalificatie van de landbouwsector, maar wel van het idee dat deze sector nog een substantiële bijdrage kan leveren aan de Nederlandse natuurbescherming.

Het ligt mogelijk wat anders wanneer we het hebben over het behoud van de laatste restjes, historisch waardevol, agrarisch landschap en de daar nog in voorkomende cultuurvolgers als weidevogels, akkeronkruiden en landschapselementen. Maar zelfs voor die delen van Nederland is het zeer de vraag of een stelsel van beheersvergoedingen (de huidige Relatienota bijvoorbeeld) wel de meest geëigende manier is om deze waarden voor de toekomst veilig te stellen. Het is, op een termijn van 20-30 jaar, in ieder geval niet de goedkoopste manier. Grondverwerving, (eventueel beperkte) openstelling en een door natuurorganisaties specifiek op bovengenoemde cultuurwaarden gericht beheer is voor natuur, landschap en bezoekers een veel aantrekkelijker optie. Die natuurorganisatie zou ook een lokaal, particulier initiatief kunnen zijn. De landbouwproducten uit dergelijke cultuurlandschappen kunnen als delicatessen op de markt worden gebracht. Er is in dergelijke cultuurlandschappen volop werk voor natuurbeschermers, liefst met een boerenafkomst. Maar dat is dan wel een andere vorm van agrarisch natuurbeheer dan die waarover de huidige politieke discussie gevoerd wordt.

Een ander argument voor agrarisch natuurbeheer komt voort uit de misvatting dat het uitkopen van boeren ten behoeve van natuurontwikkeling de sociale verhoudingen op het platteland ondergraaft, alsof de massale bedrijfsbeëindiging in de landbouw het gevolg is van natuurontwikkeling. Het blijkt rond een aantal van onze voorbeeldterreinen dat juist de aantrekkingskracht van een vrij toegankelijk natuurgebied nieuwe werkgelegenheid schept: een bezoekerscentrum met café, een theetuin, kampeerterrein, rondvaartboot, georganiseerde trektochten. Dit is echter bedrijvigheid die door veel boeren en natuurbeschermers maar matig gewaardeerd wordt.

Mensen in de natuur

Zo komt het mij voor dat veel argumenten voor agrarisch natuurbeheer hun uiteindelijke oorsprong hebben in een weerzin tegen de groeiende invloed van de stad op het platteland, maar ook in een fundamenteel wantrouwen ten opzichte van de natuur zelf. Weerzin en wantrouwen jagen conservatieve natuurbeschermers, noodlijdende boeren en de zo vaak verguisde jagers op één hoop. Als deze groepen het over een mensvriendelijke vorm van natuurbeheer hebben, dan bedoelen ze met 'mens' een kleine minderheid die tot voor kort de dienst uitmaakte op het platteland.

Wij richten onze activiteiten juist op de sterk groeiende groep stedelingen, die in toenemende mate hun vrije tijd wenst door te brengen in natuur op een steenworp afstand van hun woonplaats. De voorbeeldgebieden zijn vrij toegankelijk, ook buiten wegen en paden. Dat er daarnaast ook grote rustgebieden overblijven komt door de barrière-werking van moerassen en ruigtes, water en dood hout. Het beeld van wandelende en fietsende mensen temidden van vrij rondtrekkende kuddes is inmiddels bekend bij miljoenen mensen en leidt jaarlijks tot bijna duizend excursie-aanvragen. Een veldstudieprogramma dat we met honderden basisscholen in het rivierengebied uitvoeren leidt ertoe dat op vrije dagen groepen kinderen naar het gebied trekken, die hun hutten in het oobos komen bouwen. Met deze gastvrije benadering worden nieuwe natuurgebieden een bevrijdend perspectief, waarvoor mensen zich graag zullen inzetten. Veel meer in ieder geval dan voor nog meer bordjes verboden toegang waarachter boswachters, boeren en jagers de buit verdelen.

Waanzinnige oases

Terug naar de titel van dit symposium: 'Natuurontwikkeling, zin of waanzin?' Wie bedenkt er eigenlijk zo'n titel? Aanvankelijk was ik vooral verbaasd. Als een bakker die uitgenodigd wordt voor een forumdiscussie over de zin of waanzin van het broodbakken. Natuurlijk kunnen er de nodige kanttekeningen geplaatst worden bij de stormachtige ontwikkeling van het fenomeen natuurontwikkeling. Zeker wanneer het niet meer blijkt te zijn dan oude wijn in nieuwe zakken zoals bijvoorbeeld het plaggen van heide als natuurontwikkeling. Maar om nu van waanzin te spreken? De 'maakbaarheid' van de natuur, die van veel zogenaamde natuurbouwprojecten afstraalt is natuurlijk ook een punt van discussie, maar gaat ook het traditionele natuurbeheer zich niet juist te buiten aan het maken van natuur? In onze voorbeeldprojecten laten we juist zien wat er gebeurt wanneer de mens een veel bescheidener rol krijgt in zijn omgang met de natuur: minder beheerder en manipulator en meer betrokken toeschouwer.

Door de andere sprekers werd ik geconfronteerd met de tegenstelling tussen agrarisch natuurbeheer en natuurontwikkeling, waarbij het laatste waanzin zou zijn uit het oogpunt van een overspannen natuurbeeld, hogere kosten en vervreemding van de lokale bevolking. Vandaar dat argumenten en beelden op een rij zijn gezet om juist het tegendeel te bewijzen. Toch is het

werkelijke succes van natuurontwikkeling niet alleen een optelsom van goede argumenten. Het is vooral ook de natuur zelf die overtuigt wanneer ze de vrijheid krijgt en die in zijn pure vorm waanzinnig is.

Het is mijn overtuiging dat de moderne, bijna overgecultiveerde samenleving, snakt naar dergelijke vrijplaatsen voor de natuur, waar de grenzen van de menselijke maat zichtbaar worden. Het vormt een prettige relativering van onze dagelijkse zoektocht naar zin en structuur, die zich ook binnen de Nederlandse natuurbescherming blijkt af te spelen. Veel natuurbeschermingswerk, uitvoering van de Relatienota, 'natuurbouw' en ontwikkeling van 'natuurdoeltypen' is verklaarbaar vanuit de menselijke cultuur, maar beoogt vaak het tegendeel van wat natuur werkelijk is. In de nieuwe, waanzinnige oases van de natuur kunnen we ontsnappen uit deze cirkel van zelfbevestiging.

Leeuwense waard: kletwinning is niet alleen noodzakelijk voor de baksteenindustrie, maar draagt ook bij aan een betere hoogwaterafvoer en staat aan de basis van een stromende nevengeul. (Foto Frans Schepers)

Beheer van natuur en landschap door Natuurmonumenten

Feiko Prins

In juni 1990 biedt minister Braks de regeringsbeslissing Natuurbeleidsplan (NBP) aan aan de Tweede Kamer. Het natuurbeleid zal zich concentreren op het tot stand brengen van een ruimtelijk stabiele en samenhangende ecologische infrastructuur. Daarmee markeert het NBP een trendbreuk in de visie op de ontwikkelingen in het landelijk gebied. Voor 1990 nam het areaal natuurgebied jaarlijks af, met het NBP is een trend ingezet om op grote schaal van land-

bouwgrond weer natuurgebied te maken. Dit beleid heeft in een aantal opzichten grote consequenties. De functieverandering van de grond stelt de beheerder voor keuzen bij inrichting, beheer en bedrijfsvoering. De Vereniging Natuurmonumenten beheert eind 1993 driehonderd terreinen, in totaal ruim 67.400 ha. De visie op het beheer van deze terreinen is neergelegd in de nota Doelstellingen Terreinbeheer (1993). Hierin zijn de hoofdlijnen voor het beheer van de terreinen van Natuurmonumenten door de verenigingsraad vastgesteld. Dit artikel is in hoofdzaak op deze nota gebaseerd.

Landschap in historisch perspectief

Het landschap is de ruimtelijk waarneembare vorm van de wisselwerking tussen geologische en biologische processen, het klimaat en, in Nederland vrijwel overal, de activiteiten van de mens. Door gletsjers, rivieren, de zee, duin- en veenvorming zijn de oorspronkelijke Nederlandse landschappen gevormd. Processen als overstroming, verdroging, wind en verlanding vormen de macrodynamiek in het oerlandschap. In de loop der geschiedenis is de invloed van de mens steeds meer toegenomen. Oorspronkelijk werd de mens omgeven door de natuurlijke biosfeer en was de mens als soort ook onderhevig aan de genoemde natuurlijke processen. Naarmate de aard en de intensiteit van het gebruik van de natuurlijke hulpbronnen toenamen, beïnvloedde de mens steeds meer de structuur en het functioneren van de biosfeer. Hij vormde het landschap om naar behoefte, het werd meer en meer cultureel. Waar het gebruik door de mens sterk overheerst, is nog maar in zeer beperkte mate sprake van natuur. In natuurgebieden, waar de invloed van de mens veel geringer is, overheersen de natuurlijke factoren of is er sprake van een duidelijke wisselwerking tussen mens en natuur.

In de Nederlandse omstandigheden anno 1994 is er geen enkel terrein te vinden waarop de mens niet direct of indirect invloed uitoefent. Wel zijn er grote verschillen in aard en mate van invloed op de abiotische en biotische omstandigheden. De indirecte beïnvloeding door lucht- en waterbewegingen is eveneens zeer groot. Hoewel natuurlijke processen nog optreden, hebben deze grote wijzigingen ondergaan. Ze worden beïnvloed door de aanwezigheid van stoffen die vroeger niet of in aanzienlijk lagere concentraties voorkwamen. Door het treffen van fysiek-ruimtelijke voorzieningen (dijken, wegen, stuwen), alsmede het ruimtebeslag voor menselijke activiteiten (landbouw, bebouwing) zijn de fysieke omstandigheden zeer wezenlijk veranderd. Op nog maar zeer weinig plaatsen heeft de waterhuishouding zijn oorspronkelijke karakter

behouden. Door de versnippering van het landschap en de negatieve effecten van andere vormen van bodemgebruik zijn de perspectieven voor een duurzaam voortbestaan van soorten afgenomen. Lokale wijzigingen in de aantallen individuen hebben de concurrentieverhoudingen van de verschillende soorten planten en dieren in de ecosystemen binnen de resterende gebieden drastisch gewijzigd. Als gevolg van verkleining van de nog resterende populaties, treden er genetische processen op, die leiden tot een genetische verarming. Ook door direct ingrijpen van de mens in de soortsamenstelling, jacht en de introductie van uitheemse soorten zijn de relaties tussen soorten, zoals bijvoorbeeld herbivorie en predatie, ingrijpend gewijzigd. Kortom, zowel de soortenrijkdom als de abiotische omstandigheden zijn veelal van karakter veranderd ten opzichte van de oorspronkelijke, natuurlijke situatie in Nederland. Herstel van deze oorspronkelijke natuur is niet meer mogelijk, nog afgezien van het feit dat, ten gevolge van de invloed van de mens, omstandigheden onomkeerbaar veranderd zijn. Het is echter een reëel doel om te streven naar situaties en ontwikkelingen, die worden gekenmerkt door een maximum aan ecologische processen.

Vervangingssystemen

In de huidige Nederlandse situatie is er dus sprake van een glijdende schaal met aan de ene kant systemen met een 'maximum' aan natuur en aan de andere kant zeer sterk antropogeen beïnvloede systemen. In deze laatste, voornamelijk agrarische landschappen, hebben veel (nieuwe) soorten een geschikt biotoop gevonden. De oorspronkelijke, natuurlijke systemen waarin deze soorten voorkwamen zijn reeds lang verloren gegaan, waardoor gesproken kan worden van vervangingssystemen. De totale verscheidenheid aan soorten en levensgemeenschappen in Nederland is thans in belangrijke mate aan deze door de mens beïnvloede systemen gebonden. In hoeverre die invloed verrijkend heeft

gewerkt op de diversiteit aan soorten is de vraag. Waarschijnlijk is dat slechts in beperkte mate het geval geweest. De invloed was groter op de ruimtelijke structuur van de vegetatie. Daarmee wordt de gehele soortsamenstelling van deze ecosystemen bepaald. In oorspronkelijke, ongestoorde en derhalve zelfregulerende systemen is er sprake van een maximum aan natuurlijkheid en een voor het betreffende systeem maximale haalbare diversiteit. In de loop der tijd zijn natuurlijkheid en diversiteit los van elkaar komen te staan door de dominante rol van de mens.

Cultuurhistorie

De cultuurlandschappen vormen het resultaat van ontginning en bewoning. Op een in het algemeen kleinschalige wijze heeft de voor-industriële samenleving de natuurlijke hulpbronnen gebruikt, waardoor in de loop der eeuwen het agrarisch landschap is ontstaan. Het menselijk handelen werd begrensd door de ruimte die daaraan door de natuur geboden werd. In de nog gave cultuurlandschappen zien we dan ook een samenhang tussen natuurlijke en culturele verschijnselen. Percelering, oude bewoningslokaties, gebouwen, wegen en paden, maar ook resten van vroegere mijnbouwactiviteiten of religieuze uitingen komen overal in het land voor en zijn stuk voor stuk merkstenen van de geschiedenis. Maar ook minder zichtbaar, ondergronds, zijn relictten van een vroegere bewoning en landgebruik aanwezig in de vorm van archeologische elementen en structuren.

Landgoederen en buitenplaatsen, dikwijls met fraaie tuinen en parken, zijn als uitingen van bouwkunde, tuin- en landschapsarchitectuur, evenzeer van historisch belang, zij het dat de oorsprong hier veeleer lag in de beleving van natuur en landschap.

De natuur- en landschapsbescherming zet zich niet alleen in

voor het behoud van flora en fauna. Ook behoud en beheer van de cultuurhistorische elementen en structuren behoren tot de taak van Natuurmonumenten.

Internationaal kader

Natuur stoort zich niet aan door mensen gecreeerde landsgrenzen. Gebieden kunnen op internationale schaal functioneel samenhangen. Dit is onder andere te herkennen bij trekvogels: veel soorten maken gebruik van ons land als onderdeel van de Oostatlantische trekroute, als broedgebied, doortrekgebied of als overwinteringsgebied. Nederland heeft een internationale verantwoordelijkheid voor soorten die hier periodiek verblijven, of die internationaal gezien zeldzaam zijn.

Nederland maakt deel uit van de noordwest-Europese laagvlakte met haar kenmerkende flora, vegetatie en fauna. Laagveengebieden, inclusief de brakwatervenen, voedselarme zandgronden, duinen en wadden, zijn voorbeelden van de voor Nederland karakteristieke landschappen (Wolff, 1989). Natuurbeheer dient mede gericht te zijn op het functioneren van juist die ecosystemen, waaruit deze landschappen zijn opgebouwd.

Waarde en waardering van natuur en landschap

Natuurbescherming vindt haar grondslag in de toekenning van waarde aan natuur en landschap. Op basis van het voorgaande kan er een onderverdeling worden gemaakt in drie verschillende waardecategorieën die voor de vereniging een rol spelen

- a natuurwaarde,
- b cultuurhistorische waarde,
- c belevingswaarde

Waardering verandert door de tijd heen. Over een wat

ingere periode is de veranderende waardering duidelijk merkbaar. Bijvoorbeeld als wordt gekeken naar de criteria voor aankoop van bepaalde terreinen van 40 jaar geleden en de waardering van diezelfde terreinen nu. Enerzijds verandert de waardering door de nivellering van natuur en landschap. Anderzijds verandert ze naar de stand van de wetenschappelijke kennis van een bepaald moment en als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen.

Natuurbeheer in de jaren negentig

De centrale doelstelling voor het terreinbeheer van de vereniging Natuurmonumenten is het behouden, herstellen en ontwikkelen van natuur. Daarnaast is het beheer gericht op het behouden en herstellen van de cultuurhistorische waarde van de terreinen en op het bieden van mogelijkheden tot beleving van natuur en landschap.

Centraal in de doelstelling voor het terreinbeheer staat het begrip natuur. In navolging van Schoevers (1982) wordt als definitie van natuur gehanteerd 'het levende en niet-levende wat zichzelf ordent en handhaaft, al of niet in aansluiting op menselijk handelen, maar niet volgens menselijke doelstellingen'. Het spontaan groeien van planten, zoals bijvoorbeeld een paardebloem tussen de stoeptegels, wordt als natuur beschouwd. Een maisakker daarentegen, die volgens menselijke doelstellingen is ontstaan en zich alleen kan handhaven dankzij menselijk handelen, is volgens deze definitie geen natuur, doch een cultuurelement.

Wanneer bij de waardering van de natuur in terreinen blijkt dat er goede mogelijkheden zijn voor het ongestoord laten verlopen van natuurlijke processen en de natuurwaarde door middel van deze natuurlijke processen kan worden behouden, hersteld of ontwikkeld, dan wordt daarvoor gekozen. Het beheer is in principe zo extensief mogelijk. Wanneer echter blijkt, dat alleen de natuurwaarde kan worden behouden, dan wordt nagegaan op welke wijze dat ingrijpen het best kan worden gerealiseerd. Bij waardevolle

cultuurlandschappen wordt er naar gestreefd om deze als één geheel te handhaven. De samenhang tussen gebouw en landschap wordt behouden. Zo mogelijk wordt aangesloten bij historisch verantwoorde vormen van beheer, waarbij het streekeigene karakter van de verschillende cultuurhistorische elementen en -structuren niet wordt aangetast.

Het beheer dat gewenst is om de cultuurhistorische waarde in stand te houden of te herstellen, is soms strijdig met dat voor het behoud, herstel en ontwikkelen van de natuurwaarde. Wanneer van onderlinge strijdigheid sprake is, kan alleen door middel van een zorgvuldige afweging de keuze voor het beheer worden gemaakt. Voorbeelden hiervan zijn vervallen laanbomen in het landschap (veleer muizen óf het in stand houden van het laankarakter), of het creëren van nieuwe uitgangssituaties voor bijvoorbeeld natuurontwikkeling, waarbij aardkundige structuren afgegraven worden.

Het beheer van natuurterreinen in Nederland is niet alleen een zorg van Natuurmonumenten. Ook zusterorganisaties zoals de Provinciale Landschappen en Staatsbosbeheer rekenen het natuur- en landschapsbehoud door verwerving en beheer tot hun taak. Samenwerking, ook met gemeenten, waterschappen etc. wordt nagestreefd waar dit bijdraagt tot de verwezenlijking van de doelen en de uitvoering van het beheer van de vereniging.

Recreatie

Een bestuurslid van Natuurmonumenten introduceerde de term 'Recreatie' in Nederland (Gorter, 1986). Cleyndert schreef in 1922: 'De Engelsch-sprekende volken zijn mijns inziens te benijden om hun mooie woord "recreation" herschepping van ziels- en levenskrachten' (Cleyndert, 1922).

Nog steeds is in de statutaire doelstelling van Natuurmonumenten opgenomen dat behoud en beheer van

natuurterreinen plaatsvindt, 'zowel ter wille van de natuur zelf als ten behoeve van het geestelijk en lichamelijk welzijn van de mens'. In deze doelstellingen kan een spanningsveld besloten liggen. Enerzijds vormt het beleven en het kennis kunnen nemen van natuur en landschap een belangrijke drijfveer voor het natuur- en landschapsbehoud. Anderzijds kan bezoek aan een van de terreinen leiden tot beschadiging of vernietiging van de natuur en cultuurhistorische waarde. De vereniging biedt mogelijkheden voor een heel specifieke vorm van recreatie, namelijk de natuur- en landschapsgerichte recreatie, die niet storend is. Bij deze vorm van recreatie wordt er vanuit gegaan dat de bezoekers de terreinen bezoeken om er te genieten van de natuur, het landschap en de rust. Ook het vrijwillig landschapsbeheer wordt tot deze vorm van recreatie gerekend. Per terrein wordt bepaald in welke mate en voor welke vormen van natuur- en landschapsgerichte recreatie er binnen dat terrein mogelijkheden zijn. Hierbij spelen verschillende factoren een rol, zoals de grootte van het terrein, de aard en ligging en de recreatiedruk. Ontsluiting van, en zonering in het terrein sluiten hier zoveel mogelijk op aan. Door het treffen van voorzieningen, zoals bijvoorbeeld wandelroutes en observatiehutten, kunnen de mogelijkheden worden geoptimaliseerd. Bedoelde voorzieningen moeten passen in natuur en landschap, bij de inrichting van terreinen wordt een grote terughoudendheid in acht genomen. Voorzieningen die grote ingrepen in het terrein vereisen, die storend zijn voor beleving van natuur en landschap of die een extra aantrekkingskracht op het publiek uitoefenen, blijven achterwege.

Economische productie in terreinen

Productie of oogst van agrarische producten, hout, vlees enzovoorts, dus exploitatie van door de natuur voortgebrachte producten, behoort alleen dan tot de doelen van het terreinbeheer indien deze ten dienste staan van het

realiseren van de doelstellingen. In natuurlijke landschappen gaat economische productie ten koste van de natuurwaarde, het doet afbreuk aan de natuurlijkheid. In cultuurlandschappen is er een relatie tussen enerzijds productie, respectievelijk het (voormalig) agrarisch gebruik en anderzijds de natuur- en cultuurhistorische waarde, zij het dat het in het verleden dan vaak ging om extensieve productie. Hier kunnen productie en oogst bijdragen aan het instandhouden van de bedoelde waarde. In deze landschappen wordt dan ook alleen geoogst, wanneer dit ten dienste staat van het instandhouden van de waarde. Dit sluit bewust produceren niet uit.

Een aanzienlijk deel van het terreinbezit bestaat uit verpachte gronden met een produktiefunctie. Bij langdurige pachtcontracten heeft de vereniging op die gronden weinig invloed op de bedrijfsvoering. Dit kan betekenen dat aan de natuurwaarde op de betreffende terreinen concessies moeten worden gedaan. Toch liggen er ook bij een agrarische exploitatie van de terreinen kansen voor natuur. Zo kunnen bijvoorbeeld perceelsranden (onder andere slootkanten en akkerranden) waardevolle soorten herbergen en kunnen weidevogels en ganzen er broeden en/of foerageren. Milieuvriendelijke landbouw geeft op delen van terreinen die in landbouwkundig gebruik zijn, de beste garantie voor de gewenste kwaliteit van het milieu. Deze kwaliteit komt ten goede aan de natuur in aangrenzende terreinen. Bij ingebruikgeving van terreinen aan derden zullen - waar mogelijk - voorwaarden voor een aan de natuur aangepaste bedrijfsvoering worden opgenomen.

Natuurontwikkeling

In het kader van de realisering van het NBP worden gronden verworven die thans een andere functie dan natuurbehoud hebben. In het algemeen gaat het hier om vrijkomende landbouwgronden, maar ook andere terreinen kunnen de functie natuurbehoud krijgen. De verwerving van dergelijke

gronden heeft tot doel bestaande, aangrenzende natuurterreinen te versterken en/of te verbinden, of om nieuwe natuurlandschappen of half-natuurlijke landschappen te vormen. Omvorming van deze terreinen tot natuurterreinen, door uitvoering van inrichtings- en beheersmaatregelen, wordt samengevat onder de term natuurontwikkeling. Dergelijke terreinen hebben bij aankoop veelal slechts een geringe natuur- en landschapswaarde, door inrichtings- en beheersmaatregelen kunnen voorwaarden geschapen worden voor de ontwikkeling van waardevolle natuur, al of niet gestuurd door menselijk ingrijpen. Bij de inrichting wordt van meet af aan rekening gehouden met een recreatief gebruik.

Verwerving van gronden is al sinds het begin van deze eeuw een belangrijke en effectieve strategie voor de natuurbescherming. Zeker in tijden dat natuur, landschap en milieu onder zware druk stonden, bleek eigendom dikwijls het laatste redmiddel. Het beleid voor het beheer en het beleid voor de verwerving van de terreinen liggen in elkaars verlengde. Afgezien van bestuurlijke overwegingen, komen de criteria voor verwerving overeen met die voor de waardering van de kwaliteit van de terreinen. Daarnaast zijn de mogelijkheden voor natuurontwikkeling van belang. In het algemeen is verwerving gericht op

- terreinen met hoge actuele of potentiële natuurwaarde, al of niet in combinatie met cultuurhistorische waarde;
- het creëren van grote, aaneengesloten terreinen,
- terreinen die functioneel samenhangen met reeds bestaande natuurterreinen
- natuurontwikkeling

Voor de ontwikkeling van de gewenste natuur vormt het milieu een essentiële voorwaarde. Water is voor alle leven een eerste voorwaarde. Zowel de kwantiteit als de kwaliteit is hierbij van belang, vooral ook in hun onderlinge samenhang. Veel zorg dient ook besteed te worden om de verdroging tegen te gaan die op veel plaatsen heeft plaats gevonden.

Tot slot

Eigendom is een belangrijk middel om de doelstellingen voor natuurbescherming te realiseren, doch geen doel op zich. Nu de realisering van de ecologische hoofdstructuur uit het Natuurbeleidsplan (NBP) op gang komt, is er een discussie ontstaan over het toekomstig eigendom en beheer. Gelet op de achtergronden van het beleid en de doelstellingen uit het NBP de duurzame instandhouding, herstel en ontwikkeling van natuurlijke en landschappelijke waarden, is continuïteit, kwaliteit en liquiditeit bij de beheerder noodzakelijk om aan deze doelstellingen te kunnen voldoen. Continuïteit gezien de lange ontwikkelingstijd van ecosystemen, kwaliteit vanwege de kwetsbaarheid en liquiditeit omdat een beheer, gericht op immateriële waarden, financieel weinig aantrekkelijk is.